

**Vilniaus universiteto Teisė fakulteto
Baudžiamosios justicijos katedra**

Evelinos Vyšniauskaitės,
V kurso, baudžiamosios justicijos
studijų šakos studentės

Magistro darbas

**LR BK 54 straipsnio 3 dalies taikymas ir jo problematika teismų praktikoje
Application of Article 54, Part 3 of the Criminal Code of the Republic of Lithuania
and its problems in judicial practice**

Vadovė: doc. dr. Anželika Vosyliūtė

Recenzentas: asist. dr. Justas Namavičius

Vilnius

2023

ANOTACIJA IR PAGRINDINIAI ŽODŽIAI

Pagrindinis šio magistro darbo tikslas yra aptarti teisingumo principo sampratą ir įgyvendinimo ypatumus BK 54 straipsnio 3 dalyje įtvirtinto bausmės švelninimo pagrindo atžvilgiu. Magistro darbe analizuojama teisės doktrina ir nacionalinė teismų praktika taikant aptariamą teisės normą, įskaitant bausmės švelninimo nepagrįstai ilgai baudžiamajame procese bei nepagrįstai ilgai taikant kardomąją priemonę – suėmimą, atvejus. Taip pat analizuojami BK 54 straipsnio 3 dalies taikymo probleminiai aspektai – netinkamas kaltininko asmenybės pavojingumo vertinimas bei nepagrįsti bausmės švelninimo atvejai baudžiamosiose bylose dėl disponavimo narkotinėmis ar psichotropinėmis medžiagomis.

Pagrindiniai žodžiai: teisingumas, išimtinės aplinkybės, bausmė, sankcija.

The main objective of this master's thesis is to discuss the concept of the principle of justice and the specific features of its implementation in relation to the basis for the mitigation of punishment, established in Article 54, Part 3 of the Criminal Code. The master's thesis analyzes the legal doctrine and national judicial practice while applying the legal norm in question, including cases of mitigation of punishment in unreasonably long criminal proceedings and in cases of unreasonably long application of preventive detention. The problematic aspects of the application of Article 54, Part 3 of the Criminal Code are also analyzed – the cases of the inappropriate assessment of the dangerousness of the perpetrator's personality and unjustified mitigation of punishment in criminal cases related to the possession of narcotic or psychotropic substances.

Keywords: justice, exceptional circumstances, punishment, sanction.

TURINYS

IŽANGA	2
1. Teisingumo principo samprata	6
2. Teisingumo principo įgyvendinimas baudžiamojoje teisėje	10
2.1. Teisingumo principo įgyvendinimas baudžiamųjų įstatymų leidyboje	10
2.2. Teisingumo principo įgyvendinimas skiriant bausmę ir jo svarba	12
2.3. Teisingumo principo įgyvendinimas užtikrinant visuomenės ir nukentėjusiojo interesus	16
3. BK 54 straipsnio 3 dalies taikymo problematika teismų praktikoje	19
3.1. Išimtinių aplinkybių teisinė kategorija – samprata ir probleminiai aspektai .	19
3.2. Baudžiamojo proceso ypatumai (nepateisinamai ilga baudžiamojo proceso trukmė ir nepagrįstai ilga kardamosios priemonės – suėmimo – trukmė), kaip išskirtinė aplinkybė	29
3.3. Kaltininko asmenybės, kaip išskirtinės aplinkybės, vertinimo problematika .	32
3.4. Bausmės švelninimo, taikant teisingumo principą, problematika bylose, susijusiose su disponavimu narkotinėmis ir psichotropinėmis medžiagomis	35
IŠVADOS	41
ŠALTINIŲ SĄRAŠAS	43
SANTRAUKA	50
SUMMARY	51

IŽANGA

Temos aktualumas. Teisės doktrinoje ir teismų jurisprudencijoje bausmės skyrimo institutas yra laikomas vienu iš sudėtingiausių ir svarbiausių baudžiamojo įstatymo taikymo procesų, už kurį yra atsakingas teismas. Tinkama valstybės reakcija į padarytą nusikalstamą veiką, kuri *inter alia* pasireiškia teismui baigiamuoju aktu paskiriant valstybės prievartos priemonę – bausmę, yra suinteresuotas platus subjektų ratas – ne tik nuteistasis, bet ir nukentėjusysis, visuomenė. Tinkamos bausmės paskyrimo prielaidos atsiranda įstatymų leidėjui vykdant savo konstitucinę pareigą baudžiamajame įstatyme numatyti tokias bausmes (jų rūšis ir dydžius) bei bausmių skyrimo taisykles, kurios leistų teismui parinkti nuteistojo padarytą nusikalstamą veiką ir bausmės paskirtį atitinkančią bausmę. Teisingos bausmės parinkimas ir paskyrimas privalomas kiekvienoje baudžiamojoje byloje, atsižvelgus į tai, kad neteisingos bausmės paskyrimas pažeidžia nuteistojo prigimtines ir konstitucines teises.

Kadangi bendrosios bausmių skyrimo taisyklės yra ne visuomet pakankamos teismui parinkti ir kaltininkui paskirti adekvačią bausmę, Lietuvos Respublikos baudžiamojo kodekso (toliau ir – BK) 54 straipsnio 3 dalyje yra numatyta bausmės švelninimo, vadovaujantis teisingumo principu, galimybė. Teismui konkrečioje byloje svarstant aptariamą teisės normos taikymo klausimą yra įvertinamas konkretaus kaltininko asmenybės pavojingumas bei padarytos nusikalstamos veikos pavojingumas, analizuojant ar šios aplinkybės pateisina BK specialiosios dalies straipsnio (jo dalies) sankcijoje numatytos bausmės paskyrimą. Galimybė teismui paskirti kaltininkui, nors ir už BK specialiosios dalies straipsnio ar jo dalies sankcijos (savo rūšimi arba ribomis) išeinančią – švelnesnę, tačiau proporcingą kaltininko asmenybei ir padarytai nusikalstamai veikai, bausmę, teismui leidžia baudžiamąjį įstatymą taikyti ne formaliai, o teisingai – atsižvelgus į unikalią bylos fabulą. Bausmės švelninimo, vadovaujantis teisingumo principu, galimybės numatymas baudžiamajame įstatyme ir BK 54 straipsnio 3 dalies normos lankstumas teismams suteikia diskreciją aktyviai reaguoti į besikeičiančius visuomeninius santykius bei visuomenės požiūrį į tam tikrą nusikalstamą elgesį net ir tais atvejais, kuomet įstatymų leidėjas nespėja (nenori) pakeisti nusistovėjusio baudžiamojo teisinio reglamentavimo.

Apibendrinus aukščiau išdėstytą, darytina išvada, kad pasirinktos magistro darbo temos aktualumas pasireiškia BK 54 straipsnio 3 dalyje įtvirtinto bausmės švelninimo pagrindo konstitucine svarba plačiam subjektų ratui, kurią sąlygoja prigimtinio teisingumo principo imperatyvas. Teismų praktikos analizė rodo gana dažną BK 54 straipsnio 3 dalies

taikymą teismui paskiriant kaltininkui švelnesnę bausmės rūšį ar jos dydį, kuris padeda teismui greitai bei lanksčiai reaguoti į besikeičiančias gyvenimo realijas.

Darbo tikslas. Pagrindinis šio magistro darbo tikslas yra atskleisti teisingumo principo sampratą ir įgyvendinimo ypatumus BK 54 straipsnio 3 dalyje, analizuojant Lietuvos teismų jurisprudenciją ir teisės doktriną. Magistro darbu taip pat siekiama išanalizuoti probleminius bausmės švelninimo, vadovaujantis teisingumo principu, atvejus teismų praktikoje ir jų priežastis.

Darbo uždaviniai:

1. Išanalizuoti teisingumo principo sampratą, pateikiamą teisės doktrinoje ir teismų jurisprudencijoje, ir nustatyti šio principo įgyvendinimo baudžiamojoje teisėje ypatumus.
2. Išsiaiškinti, kaip išimtinės aplinkybės, su kuriomis yra siejamas BK 54 straipsnio 3 dalies taikymas, yra suprantamos teismų praktikoje.
3. Nustatyti, kokių bylos aplinkybių visuma leidžia nepateisinamai ilgame baudžiamajame procese, taip pat nepateisinamai ilgai kaltininkams taikant kardomąją priemonę – suėmimą, švelninti bausmę BK 54 straipsnio 3 dalies pagrindu.
4. Išanalizuoti priežastis, dėl kurių teismai baudžiamosiose bylose yra linkę nepagrįstai taikyti BK 54 straipsnio 3 dalį, suteikdami prioritetą kaltininko asmenybės pavojingumo vertinimui.
5. Nustatyti veiksnius, lemiančius nepagrįstai dažną bausmės švelninimą, vadovaujantis teisingumo principu, baudžiamosiose bylose dėl disponavimo narkotinėmis ir psichotropinėmis medžiagomis (BK 260 straipsnio 1-3 dalys).

Darbo objektas. Šiame magistro darbe bus nagrinėjama teisingumo principo samprata, pateikiama teisės doktrinoje ir teismų jurisprudencijoje, taip pat jos pasireiškimas baudžiamajame įstatyme, susitelkiant ties BK 54 straipsnio 3 dalyje įtvirtinta bausmės švelninimo taisykle, *inter alia* atskleidžiant baudžiamosios teisės doktrinoje ir Lietuvos teismų praktikoje, įskaitant Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo (toliau ir – Konstitucinis Teismas) ir Lietuvos Aukščiausiojo Teismo (toliau ir – LAT) išaiškinimus, pateiktą aptariamą teisės normos sampratą. Taip pat analizuojami įvairių instancijų teismų nagrinėtų baudžiamųjų bylų, kuriose buvo svarstyta BK 54 straipsnio 3 dalies taikymo galimybė, pavyzdžiai, aptariant teismų baigiamųjų aktų motyvus ir juos išanalizuojant konstitucinės bei kasacinės jurisprudencijos kontekste. Magistro darbe išskiriamos dvi viena su kita tarpiai susijusios BK 54 straipsnio 3 dalies taikymo praktinės problemos, pastebimos teismams nagrinėjant baudžiamąsias bylas – tai netinkamas kaltininko

asmenybės pavojingumo vertinimas bei nepagrįsto bausmės švelninimo kaltininkui disponavus narkotinėmis ar psichotropinėmis medžiagomis atvejais.

Magistro darbe teisingumo principo samprata bausmių skyrime išsamiau, istoriniu požiūriu nagrinėjama nebus, kadangi teisingumo principas, nors ir tiesiogiai susijęs su BK 54 straipsnio 3 dalies taikymu, yra tik vienas iš kelių aptariamų teisės normos taikymo kriterijų, gan plačiai dėl savo neapibrėžtumo nagrinėtas kitų teisininkų darbuose. Atsižvelgdama į magistro darbo objekto ribų ir magistro darbo apimtį santykiu, aptardama teisingumo sampratą bausmių skyrime magistro darbo autorė pateiks apibendrintas teisės doktrinos išvalgas.

Darbo tyrimo metodai. Atliekant magistro darbo temos tyrimą buvo taikomi šie pagrindiniai metodai:

1. Sisteminis metodas – šis metodas buvo pasitelktas analizuojant BK 54 straipsnio 3 dalyje įtvirtintos bausmės švelninimo taisyklės taikymo kriterijų, įtvirtintų teismų praktikoje, santykiu su bendraisiais bausmių skyrimo pagrindais ir kitais BK bendrojoje dalyje įtvirtintais institutais. Sisteminis metodas taip pat buvo taikomas analizuojant BK 260 straipsnio 1-3 dalių sankcijose ir kitų BK specialiosios dalies straipsnių (jų dalių) sankcijose numatytų bausmių ribas.
2. Lyginamasis metodas – šis metodas taikytas lyginant neteisėto disponavimo narkotinėmis ar psichotropinėmis medžiagomis nusikaltimų, numatytų BK 260 straipsnio 1-3 dalyse, ir kitų nusikaltimų, už kurių padarymą baudžiamajame įstatyme numatytos bausmės savo maksimaliomis ribomis yra panašios, sankcijas.
3. Teleologinis metodas – šis metodas taikytas įvairiose magistro darbo dalyse, siekiant išsiaiškinti bausmės švelninimo, vadovaujantis teisingumo principu, galimybės įtvirtinimo baudžiamajame įstatyme ištakas ir poreikį.
4. Loginis – analitinis metodas taikytas magistro darbo autoriui darant išvalgas, kurioms, nesant galimybės taikyti teleologinį metodą, padaryti užtenka vadovautis logikos taisyklėmis ir informacijos analize, susijusias su BK 54 straipsnio 3 dalies taikymu Lietuvoje visų instancijų teismuose ir jo problematika.

Darbo originalumas. Magistro darbo autorės atlikta mokslinių publikacijų analizė leidžia teigti, kad teisingumo principo reikšmę bausmių individualizavime ir skyrime, plačiau ar siauriau pasisakydami ir dėl BK 54 straipsnio 3 dalies, yra analizavę prof. habil. dr. Vytautas Piesliakas, prof. habil. dr. Gintaras Švedas, prof. dr. Romualdas Drakšas, dr. Darius Pranka, Alenas Gumuliauskas bei Giedrius Būdvytis. Autorės parengtas magistro darbas nuo aptartų Lietuvoje nagrinėjama tema atliktų mokslinių darbų skiriasi darbe nagrinėjamų klausimų apimtimi ir darbo uždaviniais. Magistro darbe taip pat

analizuojama įvairiuose teisės doktrinos šaltiniuose pateikiama išimtinėms aplinkybėms išreiškiama kritika.

Magistro darbo autorės žiniomis, BK 54 straipsnio 3 dalies taikymo ir jo problematikos teismų praktikoje tema per pastaruosius penkerius metus kituose magistro darbuose nagrinėta nebuvo. Nepaisant to, esti keli magistro darbai, kuriuose nagrinėti pavieniai su BK 54 straipsnio 3 dalies taikymu susiję klausimai. Antai, Vilniaus universiteto Teisės fakulteto V kurso, taikomosios jurisprudencijos studijų šakos studentės Irenos Kurasovos 2018 m. magistro darbe „*Bendrieji teisės principai ir jų taikymo ypatumai Lietuvos teismų praktikoje*“ gan detalai analizuojama teisingumo principo samprata; Vilniaus universiteto Teisės fakulteto V kurso, taikomosios jurisprudencijos studijų šakos studento Tautvydo Užkuro 2018 m. magistro darbe „*Teisės principų taikymas Lietuvos teismų praktikoje*“, analizuojant teisės principų taikymą baudžiamųjų bylų kategorijoje, trumpai aptartas teisingumo principo pasireiškimas BK 54 straipsnio 3 dalyje ir teisingumo principo sąveika su bausmės individualizavimo bei kitais teisės principais. Aptartuose magistro darbuose analizuojamas tik vienas iš BK 54 straipsnio 3 dalies taikymo komponentų – teisingumo principas, neatliekant detalios aptariamą teisės normos analizės, kuri atlikta šiame magistro darbe, neanalizuojant išimtinių aplinkybių instituto bei teismų praktikoje kylančios problematikos.

Svarbiausi šaltiniai. Rengiant magistro darbą buvo analizuojami tarptautiniai ir nacionaliniai norminiai teisės aktai (tarptautinė sutartis, nacionaliniai įstatymai) ir jų lydintieji dokumentai, specialioji literatūra (vadovėliai, straipsniai ir kitos publikacijos), tarptautinio (Europos Žmogaus Teisių Teismo) ir nacionalinių (Konstitucinio Teismo, Lietuvos Aukščiausiojo Teismo, apeliacinės ir pirmosios instancijos) teismų išaiškinimai baudžiamosiose bylose.

Magistro darbo autorės nuomone, magistro darbo temos atskleidimui svarbiausia buvo Konstitucinio Teismo jurisprudencija, atsižvelgus į tai, kad BK 54 straipsnio 3 dalies taikymas baudžiamajame įstatyme yra eksplicitiškai susietas su prigimtinio teisingumo principu, *inter alia* detalizuotu atskirose Lietuvos Respublikos Konstitucijos (toliau ir – Konstitucija) nuostatose bei konstitucinėje jurisprudencijoje. Magistro darbo temos atskleidimui taip pat labai svarbi kasacinio teismo jurisprudencija, atsižvelgus į joje įtvirtintą išimtinių aplinkybių institutą, su kuriuo yra siejama BK 54 straipsnio 3 dalies taikymo galimybė.

1. Teisingumo principo samprata

Apibūdinant bausmės skyrimo procesą tiek teisės doktrinoje, tiek teismų praktikoje vartojamos tokios sąvokos kaip „teisinga“, „proporcinga“, „adekvati“ bausmė. Anot prof. dr. R. Drakšo, esminis teismo „pagalbininkas“ bausmės skyrimo procese yra būtent teisės principai (Drakšas, 2016, p. 76). Atsižvelgiant į tai bei į aplinkybę, kad BK 54 straipsnio 3 dalyje numatytos bausmės švelninimo normos taikymas yra eksplicitiškai susijęs su teisingumo principu, galima daryti išvadą, kad principų svarba skiriant bausmę yra itin didelė. Taigi, siekiant visapusiškai išanalizuoti nurodytą bausmės švelninimo pagrindą, pirmiausia, yra būtina išsiaiškinti, kaip su BK 54 straipsnio 3 dalimi tiesiogiai susijęs teisingumo principas yra suprantamas teisės doktrinoje ir teismų jurisprudencijoje.

Teisingumo principas yra bendrasis visų teisės šakų principas, svarbus kiekvienoje teisės normų kūrimo, aiškinimo ir taikymo stadijoje. Tačiau baudžiamojoje teisėje būdamas adaptuota filosofine dorovine – etine kategorija (Drakšas, 2008 cituota Būdvytis, 2012, p. 1159) šis principas yra daugialypis, o jo turinys – sunkiai apibrėžiamas. L. Baublio teigimu, teisingumo sampratą universaliai išreiškia III a. teisininko Ulpiano nuostata – „*atiduoti kiekvienam, kas jo*“ (Baublys, 2005 cituota Būdvytis, 2012, p. 1165). Tačiau ši nuostata savaime nėra pajėgi pilnai atskleisti teisingumo principo, nes yra ganėtinai neaiški, taip pat yra tik maža sudedamąja teisingumo turinio dalimi (elementu). Magistro darbo autorės analizuotuose teisės mokslininkų darbuose prieinama vieningos išvados, kad teisingumo principas nuo Senovės Romos laikų iki šių dienų neturi universalaus apibrėžimo nei užsienio, nei Lietuvos teisėje. Anot A. Gumuliausko, Lietuvos teisės teoretikų veikaluose nėra bendro požiūrio į teisingumo principą ir jo turinį (Gumuliauskas, 2003, p. 91-92). Dr. D. Pranka papildo, kad ir užsienio autoriai gana vienareikšmiškai pripažįsta, jog teisingumo principo sąvokos atskleidimas yra ganėtinai sudėtingas ir sunkiai įveikiamas uždavinys (Pranka, 2020, p. 58).

G. Būdvyčio nuomone, kadangi teisingumo turinys ir sampratos kriterijai daugiau ar mažiau yra susitarimo dalykas, teisingumo problemos gali būti svarstomos ne abstrakčiu lygmeniu, o tik konkrečių aplinkybių visumos ir susiklosčiusios praktikos požiūriu (Būdvytis, 2012, p. 1166). Šiam požiūriui pritaria ir prof. dr. R. Drakšas, nurodydamas, kad teisės taikytojas privalo ne abstrakčiai (filosofiškai) suvokti teisingumą, bet reaguodamas į padarytą nusikalstamą veiką teisingai interpretuoti baudžiamojo įstatymo nuostatų visumą (Drakšas, 2016, p. 86). Profesoriumi antrina dr. D. Pranka, teigdamas, kad teisingumo principas turi būti lankstus, individualus ir tinkantis kiekvienai situacijai, kuri sprendžiama byloje (Pranka, 2020, p. 58-59). Taigi, nurodyti teisės mokslininkai vieningo teisingumo

principo apibrėžimo nebuvimą traktuoja ne kaip aptariamo teisės instituto trūkumą, bet priešingai – kaip privalumą. Apibendrinant jų poziciją, tikrasis teisingumas gali būti įvykdytas tik tuo atveju, kuomet kiekvienoje konkrečioje byloje į teisingumo principą yra pažvelgiama iš naujo, per toje byloje esančių aplinkybių visumos prizmę.

Lietuvos teisės doktrinoje vyraujant aukščiau nurodytam požiūriui į teisingumo principo turinį, kuris dėl savo lankstumo ir gebėjimo prisitaikyti prie kiekvienos situacijos gali turėti pranašumą prieš griežtai (konkrečiai) apibrėžtą teisingumą, kai kurie mokslinių straipsnių autoriai, pavyzdžiui, A. Gumuliauskas, G. Būdvytis, aptardami BK 54 straipsnio 3 dalies formuluotę „*aiškiai prieštarautų teisingumo principui*“, išskiria galimą teisingumo apibrėžimo trūkumo sukeltą problemą – vienam teismui gali atrodyti, kad yra aiškus prieštaravimas teisingumui, kitam – kad prieštaravimas yra nedidelis arba jo nėra. Anot jų, atsižvelgiant į tai, yra sunku tikėtis vienodos praktikos švelninant bausmę remiantis aptariamo straipsnio dalimi (Gumuliauskas, 2003, p. 96; Būdvytis, 2012, p. 1158). Prof. dr. R. Drakšas šiai pozicijai oponuoja, nuroydamas, kad vargu ar šis susirūpinimas yra pagrįstas, atsižvelgiant į tai, jog baudžiamosios teisės sampratos ir vertinimai evoliucionuoja, yra nuolat plėtojami. Keičiantis gyvenimo sąlygoms, keičiasi problemų teorinis vertinimas, todėl teismų praktikos pokyčiai laikytini natūraliais (Drakšas, 2016, p. 85, 87).

Magistro darbo autorė, atsižvelgusi į aplinkybę, kad teisės mokslas (ir kiti mokslai) iki šių laikų nėra pajėgus pateikti vieningos teisingumo principo sampratos, pritaria Lietuvos teisės doktrinos atstovų pozicijai, jog teisingumo principo pasireiškimą yra svarbu analizuoti kiekvienoje baudžiamojoje byloje – teisingumo principo samprata pagrįstai yra ganėtinai plati ir turėtų būti apibrėžta bei taikoma *ad hoc*. Teisingumo principo nederėtų bandyti dirbtinai apriboti, siekiant vienintelio tikslo – pateikti vieningą teisingumo principo apibrėžimą. Teisingumo principui esant ne tik teisine, bet ir filosofine kategorija, kvestionuotina, ar teisingumo apibrėžimas konkrečia sąvoka *per se* išspręstų su šio principo taikymu susijusią problematiką, kuri bus aptarta vėlesnėse šio magistro darbo dalyse.

Aptarus teisingumo sampratos ypatumus teisės doktrinoje, aktualu išanalizuoti ir kituose teisės šaltiniuose, *inter alia* konstitucinėje ir kasacinėje jurisprudencijoje, pateikiamą teisingumo principo sampratą.

Pirmiausiai pastebėtina, kad teisingumo siekis yra įtvirtintas net keliuose Konstitucijos straipsniuose. Kaip antai, Konstitucijos 31 straipsnio 2 dalyje įtvirtintas imperatyvas, jog asmuo, kaltinamas padaręs nusikalstamą veiką, turi teisę, kad jo bylą viešai ir teisingai išnagrinėtų nepriklausomas ir bešališkas teismas; Konstitucijos 109 straipsnio 1 dalyje nurodoma, kad teisingumą Lietuvos Respublikoje vykdo tik teismai,

pagal to paties straipsnio 2 dalį – teisėjas ir teismai, vykdydami teisingumą, yra nepriklausomi (Konstitucija, 1992). Aplinkybė, jog Konstitucijoje teisingumo principas yra nurodomas net keliuose Konstitucijos straipsniuose, pastebėtina, susijusiuose būtent su teismų veikla, leidžia spręsti apie didelę aptariamo principo konstitucinę svarbą.

Detalizuodamas teisingumo principo pasireiškimą Konstitucinis Teismas išaiškino, kad Konstitucijos 31 straipsnio 2 dalyje įtvirtinta asmens teisė į teisingą, bešališką ir nepriklausomą teismą, aiškinant ją kartu su šio straipsnio 4 dalimi, pagal kurią bausmė gali būti skiriama ar taikoma tik remiantis įstatymu, *inter alia* reiškia ne tik tai, kad teismo proceso metu turi būti laikomasi baudžiamojo proceso teisės principų ir normų, bet ir tai, kad baudžiamajame įstatyme nustatyta ir teismo paskirta bausmė turi būti teisinga. Konstitucinio teismo teigimu, baudžiamajame įstatyme turi būti numatytos galimybės teismui, atsižvelgus į visas bylos aplinkybes, asmeniui, padariusiam nusikalstamą veiką, paskirti teisingą bausmę – bausmės ir jų dydžiai turi būti adekvatūs nusikalstamoms veikoms, už kurias jie nustatyti, ir bausmės paskirčiai. Tam tikrais atvejais teisingą bausmę teismui padeda paskirti ir bausmės švelninimo pagrindai, tačiau Konstitucinis Teismas pabrėžia, kad švelnesnės negu įstatymo numatyta bausmės skyrimas yra ne taisyklė, bet išimtis. Švelnesnę negu įstatymo numatyta bausmę teismas gali skirti tik esant ypatingoms atsakomybę lengvinančioms aplinkybėms, į kurias neatsižvelgus įstatyme nustatyta bausmė, jeigu ji būtų paskirta, būtų akivaizdžiai neteisinga. Bausmės švelninimo išimtinumas lemia didesnę teismo atidumą motyvuojant savo sprendimus, kadangi nepagrįstas ir (ar) nemotyvuotas teismo sprendimas švelninti bausmę prieštarautų teisingumui ir konstituciniam teisinės valstybės principui (Konstitucinio Teismo 2003 m. birželio 10 d. nutarimas). Imperatyvą, jog baudžiamajame įstatyme nustatytos bausmės turi būti teisingos, suponuoja atskirose Konstitucijos nuostatose įtvirtintas prigimtinio teisingumo principas (Konstitucinio Teismo 2009 m. birželio 8 d. nutarimas).

Konstitucinėje jurisprudencijoje pažymima, kad teisėjas, atlikdamas savo konstitucinę priedermę vykdyti teisingumą ir priimti motyvuotus ir pagrįstus sprendimus, savo nuožiūra sprendžia visus su nagrinėjama byla susijusius klausimus, vadovaudamasis teise, remdamasis visapusišku ir objektyviu faktų vertinimu, savo žiniomis, vidiniu įsitikinimu, etikos reikalavimais (Konstitucinio Teismo 2014 m. kovo 10 d. sprendimas). Taigi, teismo bylų nagrinėjimo procese didelis dėmesys suteikiamas ir teisėjui bei jo vidiniam įsitikinimui, prie kurio formavimosi neabejotinai prisideda ir konkretaus teisėjo teisinė sąmonė. Nors teisingumas, kaip reiškinys, savaime yra vieningas, teisingumo principas, atsižvelgiant į konkrečios bylos aplinkybes ir konkretaus teisėjo vidinę sąmonę, kiekvienoje situacijoje įgyja naują teisinę išraišką. Apibendrinus dėstomą poziciją,

teisingumo principo taikymas priklauso ne tik nuo konkrečios bylos aplinkybių, bet ir nuo konkrečią baudžiamąją bylą nagrinėjančio teismo vidinio įsitikinimo ir teisinės sąmonės.

Tuo tarpu LAT formuojamoje praktikoje teisingumo principo samprata dar labiau siaurinama, palyginus ją su konstitucinėje jurisprudencijoje pateikta samprata. Anot kasacinio teismo, teisingumo principas yra suprantamas, visų pirma, kaip teisingos bausmės paskyrimas. Teisinga bausmė yra tokia bausmė, kuri atitinka BK 41 straipsnio 2 dalyje nubrėžtą bausmės paskirtį ir BK 54 straipsnio 2 dalyje pateiktus bendruosius bausmių skyrimo pradmenis (Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2019 m. spalio 10 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-211-1073/2019). Teisingos bausmės imperatyvas taip pat lemia, kad teismo paskirta bausmė turi atitikti du reikalavimus – padaryto nusikaltimo ir kaltininko asmenybės pavojingumą. Be to, ji turi neprieštarauti teismų praktikai atitinkamos kategorijos bylose (Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2022 m. birželio 30 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-7-39-1073/2022). Taigi, anot kasacinio teismo, bausmė yra teisinga tuomet, kai atitinka ne tik BK 41 straipsnio 2 dalį ir 54 straipsnio 2 dalį, bet ir 54 straipsnio 3 dalį, kuri yra šio magistro darbo analizės objektas.

Apibendrinus aukščiau išdėstyta, užsienio ir Lietuvos teisinėje literatūroje pateikiami įvairūs teisingumo principo apibrėžimai, tačiau vieningos teisingumo principo sąvokos teisės doktrina nepateikia, nurodydama, kad teisingumo principas dėl savo specifikos turėtų būti aiškinamas kiekvieną kartą jį taikant. Šiek tiek detaliau teisingumą apibrėžia Konstitucinis Teismas, *inter alia* jį siedamas su baudžiamojo proceso reikalavimų laikymusi bei teisinga bausme, kuri egzistuoja tik tada, kai paskirta bausmė yra adekvati padarytai nusikalstamai veikai ir bausmės paskirčiai. Tačiau konkrečiausiai (siauriausiai) teisingą bausmę apibrėžia kasacinis teismas, išaiškinęs, kad tik BK numatytą bausmės paskirtį ir bendruosius bausmių skyrimo pagrindus atitinkanti bausmė yra teisinga.

2. Teisingumo principo įgyvendinimas baudžiamojoje teisėje

2.1. Teisingumo principo įgyvendinimas baudžiamųjų įstatymų leidyboje

G. Būdvyčio teigimu, jeigu pačiame pirmame teisingumo vykdymo žingsnyje bus legalizuotas neteisingumas (įstatymų leidėjas bus nustatęs per griežtas arba per švelnias bausmės rūšis, neproporcingas bausmės dydžių ribas bei suvaržęs ar visiškai panaikinęs teismų laisvę bausmių skyrimo procese), teisingumo pasiekti nepavyks (Būdvytis, 2012, p. 1162). Šią poziciją patvirtina konstitucinė jurisprudencija, kurioje analizuojant teisingumo principo pasireiškimą baudžiamajame procese ir bausmių skyrime yra pabrėžiamos dviejų subjektų konstitucinės pareigos, sudarančios prielaidas teisingos bausmės paskyrimui. Konstitucinis Teismas yra pažymėjęs, kad Konstitucijos 109 straipsnio 1 dalis suponuoja, jog įstatymų leidėjas negali nustatyti tokio teisinio reguliavimo, kuriuo būtų neleidžiama teismui, atsižvelgus į visas turinčias reikšmės bylos aplinkybes, vadovaujantis teise bei iš Konstitucijos kylančiais teisingumo ir protingumo imperatyvais, priimti teisingą sprendimą byloje (Konstitucinio Teismo 2019 m. balandžio 18 d. nutarimas). Taigi, įstatymų leidėjas turi konstitucinę pareigą įstatymo lygmeniu nustatyti tokias bausmes ir bausmių skyrimo taisykles, kurios, atsižvelgus į visas baudžiamosios bylos aplinkybes, leistų teismui paskirti teisingą bausmę. Tuo tarpu baudžiamąją bylą nagrinėjantis teismas, atsižvelgęs į visas baudžiamosios bylos aplinkybes ir į bausmės paskirtį, turi konstitucinę pareigą paskirti nusikalstamą veiką padariusiam asmeniui teisingą bausmę. Apibendrinus, teismai tinkamai vykdyti teisingumą gali tik tuomet, kai tam yra sudaromos atitinkamos prielaidos, kurias lemia įstatymų leidėjo veikla.

Anot Konstitucinio Teismo, įstatymų leidėjas, atsižvelgdamas į nusikalstamų veikų pavojingumą, mastą, nusikalstamumo prevencijos prioritetus, kitas reikšmingas aplinkybes, turi plačią, iš Konstitucijos kylančią diskreciją spręsti valstybės baudžiamosios politikos (pirmiausiai, konkrečių veikų kriminalizavimo, baudžiamosios atsakomybės diferencijavimo) klausimus, nustatyti bausmių skyrimo ir vykdymo teisinį reguliavimą. Įgyvendindamas šią diskreciją įstatymų leidėjas privalo paisyti konstitucinių teisinės valstybės ir teisingumo principų reikalavimų – baudžiamajame įstatyme nustatyta bausmių sistema turi būti darni, stabili ir subalansuota, už nusikalstamas veikas turi būti nustatytos tokios bausmės ir jų dydžiai, kurie būtų adekvatūs nusikalstamai veikai ir bausmės paskirčiai, bausmės ir jų dydžiai turi būti diferencijuojami atsižvelgiant į nusikalstamų veikų pavojingumą (Konstitucinio Teismo 2020 m. kovo 18 d. nutarimas). Taigi, įstatymų leidėjas, nors ir turėdamas plačius įgaliojimus reglamentuoti su baudžiamąja atsakomybe

susijusius klausimus, yra saistomas daugybės apribojimų, o jo priimami baudžiamieji įstatymai privalo būti protingi, nuoseklūs ir tarpusavyje suderinti, kad teismas juos galėtų teisingai aiškinti bei taikyti.

Analizuojant įstatymų leidėjo indėlį kuriant baudžiamuosius įstatymus, išskirtina tiek BK bendrojoje dalyje numatytų bausmių bei jų skyrimo taisyklių, tiek BK specialiosios dalies straipsnių sankcijose numatytų konkrečių bausmių ir jų dydžių svarba tinkamų prielaidų teismui parinkti teisingą bausmę sudarymui.

Aktualioje BK 42 straipsnio 1–2 dalių redakcijoje yra numatytos šios bausmių rūšys, kurios gali būti skiriamos nusikaltimą ar baudžiamąjį nusižengimą padariusiam fiziniam asmeniui: 1) viešieji darbai; 2) bauda; 3) laisvės apribojimas; 4) areštas; 5) terminuotas laisvės atėmimas (tik padarius nusikaltimą); 6) laisvės atėmimas iki gyvos galvos (tik padarius nusikaltimą) (Baudžiamasis kodeksas, 2000). Įstatymų leidėjas, formuluodamas konkrečios nusikalstamos veikos sudėties požymius ir nustatydamas sankciją už padarytą nusikalstamą veiką, įvertina tipinį (rūšinį) teisei priešingos ir pavojingos veikos pavojingumą (Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2018 m. sausio 9 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-64-303/2018) ir, atsižvelgdamas į tai, BK specialiosios dalies straipsnių sankcijose numato konkrečias BK bendrojoje dalyje numatytų bausmių rūšis, jų dydžius ir (nebūtinai) bausmių alternatyvas.

BK specialiosios dalies išdėstymui atspindint baudžiamuoju įstatymu saugomų vertybių hierarchiją (BK specialioji dalis pradedama konstruoti nuo pačių pavojingiausių, esmines žmogaus teises ir laisves pažeidžiančių veikų), sankcijos, numatytos už atitinkamas nusikalstamas veikas, *inter alia* turi būti adekvačios nusikalstama veika pažeisto objekto svarbai. Anot prof. habil. dr. G. Švedo, tai, kokios bausmių rūšys ir kokie jų dydžiai bus įtvirtinti BK specialiosios dalies straipsnių sankcijose, lemia nusikalstamos veikos objekto vieta konstitucinių vertybių skalėje ir šias vertybes pažeidžiančių veikų žalingumo laipsnis (Švedas, 2011, p. 15).

Konkrečių bausmės rūšių ir jų dydžių numatymui atitinkamoje BK specialiosios dalies straipsnio sankcijoje įtakos turi ne tik BK specialiosios dalies straipsnių išdėstymo eiliškumas, tačiau ir konkretaus BK specialiosios dalies straipsnio atitinkamų dalių išdėstymo tarpusavyje eiliškumas. Tai reiškia, jog įstatymų leidėjas, numatydamas bausmes už atskiras nusikalstamas veikas, privalo atsižvelgti ir į baudžiamosios atsakomybės už kvalifikuotų bei privilegijuotų nusikalstamų veikų padarymą reglamentavimą, atitinkamai numatydamas skirtingas (palaiptamsiui griežtėjančias) bausmes už tos pačios rūšies privilegijuotą, pagrindinę ir kvalifikuotą nusikalstamos veikos sudėtis.

Aptariamą įstatymų leidybos sankcijų konstravime ypatumai magistro darbui yra svarbūs, atsižvelgiant į tai, kad teismų praktikoje, sprendžiant dėl bausmės nuteistajam parinkimo bei bausmės švelninimo galimybės, yra įvertinamos ir sankcijoje numatytų bausmių rūšių alternatyvos. Nustačius, kad BK specialiosios dalies straipsnio sankcijoje yra įtvirtinta ne viena, o kelios bausmių rūšis, teismai linkę konstatuoti, kad bausmės parinkimo iš kelių galimų alternatyvių rūšių galimybė teismui leidžia užtikrinti teisingumo principo įgyvendinimą ir netaikant BK 54 straipsnio 3 dalies (Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2015 m. lapkričio 5 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-7-358-303/2015; Lietuvos apeliacinio teismo 2014 m. balandžio 15 d. nuosprendis baudžiamojoje byloje Nr. 1A-331/2014). Taigi įstatymų leidėjo naudojama juridinė technika atitinkamo BK specialiosios dalies straipsnio (jo dalies) sankcijoje numatant bausmių alternatyvas ar, manytina, didesnes terminuotos laisvės atėmimo bausmės ribas, sudaro daugiau prielaidų, kad bausmės parinkimas sankcijos ribose bus teisingas.

Apibendrinus aukščiau išdėstyta, darytina išvada, kad teisingos bausmės paskyrimui pirmiausiai įtaką daro ne teismas, o įstatymų leidėjas. Įstatymų leidėjas, įgyvendindamas jam suteiktą plačią konstitucinę diskreciją reglamentuoti kylančios baudžiamosios atsakomybės klausimus, ne tik pats įstatymų leidyboje privalo laikytis prigimtinio teisingumo ir proporcingumo principų, tačiau taip pat privalo sudaryti prielaidas teismams vykdyti teisingumą. *Inter alia* įstatymų leidėjas turi pareigą numatyti tokias bausmių rūšis ir jų dydžius, kurie būtų adekvatūs padarytoms nusikalstamoms veikoms, už kurias jie yra nustatyti, ir bausmės paskirčiai, taip pat privalo nustatyti tokias bausmes (tiek bausmių alternatyvų) ir jų skyrimo taisykles, kurios, teismui nustačius tai esant reikalinga, leistų parinkti padarytai nusikalstamai veikai proporcingą bausmę.

2.2. Teisingumo principo įgyvendinimas skiriant bausmę ir jo svarba

Įgyvendindamas aukščiau aptartą su baudžiamųjų įstatymų leidyba susijusią diskreciją ir konstitucinę pareigą, nacionalinis įstatymų leidėjas teisingumo principą tiesiogiai įtvirtino keliuose baudžiamojo įstatymo straipsniuose. Pirmiausiai, teisingumo principo įgyvendinimo užtikrinimas yra paminėtas BK 41 straipsnio 2 dalies 5 punkte, kaip viena iš bausmės paskirties sudedamųjų dalių. Taip pat teisingumo principas tiesiogiai minimas ir BK 54 straipsnio 3 dalyje, kaip susijęs su vienu iš bausmės švelninimo pagrindų, leidžiančių nukrypti nuo bendrųjų bausmės skyrimo taisyklių.

BK 41 straipsnio 1 dalyje bausmė yra apibrėžiama, kaip valstybės prievartos priemonė, skiriama teismo nuosprendžiu nusikaltimą ar baudžiamąjį nusižengimą padariusiam

asmeniui. Aptariamo straipsnio 2 dalyje įtvirtinta, kad paskirta bausmė yra siekiama šių tikslų: 1) sulaikyti asmenis nuo nusikalstamų veikų darymo; 2) nubausti nusikalstamą veiką padariusį asmenį; 3) atimti ar apriboti nuteistam asmeniui galimybę daryti naujas nusikalstamas veikas; 4) paveikti bausmę atlikusius asmenis, kad jie laikytųsi įstatymų ir vėl nenusikalstų; 5) užtikrinti teisingumo principo įgyvendinimą. Anot prof. habil. dr. V. Piesliako, pirmasis bausmės tikslas yra nukreiptas į visuomenę, antrasis, trečiasis ir ketvirtasis – į kaltininką, o penktąjį bausmės tikslą padeda įgyvendinti teismas (Piesliakas, 2008, p. 209).

Profesoriaus dr. R. Drakšo teigimu, teisingos bausmės paskyrimas suponuoja būtinumą teismui atsižvelgti į kiekvieną BK 41 straipsnyje nurodytą bausmės tikslą atskirai. Teisingumo principo įgyvendinimu siekiama: teisingo asmens elgesio teisinio įvertinimo; teisingos bausmės, kuri būtų proporcinga padarytai nusikalstamai veikai ir kaltininko asmenybei, paskyrimo; nusikalstama veika padarytos žalos atlyginimo (Drakšas, 2016, p. 83). Analizuojant BK įtvirtintą bausmės paskirtį, sutiktina su aukščiau nurodytu teiginiu. Bausmės skyrimo eiga ir jos tiesioginis rezultatas – teismo baigiamuoju aktu kaltininkui paskiriama bausmė, yra ne tik pačiam nuteistajam, bet ir visuomenei bei nukentėjusiajam aktualūs klausimai.

Teisingos bausmės paskyrimo svarba kaltininko atžvilgiu yra akivaizdi – kaltinamajam, nepavykus teismo įtikinti, kad baudžiamoji byla jo atžvilgiu turėtų būti nutraukta arba kad jis turėtų būti išteisintas, kitas logiškiausias jo siekis – jog būtų kuo labiau sušvelninta jam kilianti baudžiamoji atsakomybė, t. y. kuo mažesnės, padarytos nusikalstamos veikos pavojingumui proporcingos bausmės paskyrimas.

Kitas subjektas, kuris yra (turėtų būti) suinteresuotas teisingos bausmės kaltininkui paskyrimu, yra nukentėjusysis, kurio atžvilgiu kaltininkui teismo paskirta bausmė tampa tarsi socialiniu atpildu už padarytą nusikalstamą veiką. Pritartina prof. habil. dr. V. Piesliako teiginiui, kad nors nubaudimo negalima tapatinti su kerštu, tačiau nubaudimas, kurio reikalauja teisingumas, tam tikru požiūriu yra atpildas kaltininkui už padarytą pavojingą veiką (Piesliakas, 2008, p. 210).

Visuomenė, palaikydama nukentėjusiojo interesus, taip pat yra suinteresuota, kad būtų pasiektas socialinis teisingumas. Taigi, visuomenei svarbu, jog kaltininkas būtų teisingai nubaustas, o nukentėjusysis gautų tam tikrą satisfakciją – kaltininkui paskirtos bausmės, priteistos turtinės ar neturtinės žalos arba kitomis formomis. Be socialinio teisingumo įgyvendinimo, tinkamo bausmės paskyrimo proceso užtikrinimas visuomenei leidžia susiformuoti ne tik teisėtą lūkestį, jog nusikalstamą veiką padaręs asmuo bus nubaustas, tačiau ir lūkestį, jog bausmę teismas kaltininkui paskirs, atsižvelgęs į visas

konkrečioje byloje esančias svarbias aplinkybes. Taigi, anot prof. habil. dr. G. Švedo, netradicinė (latentinė) bausmės paskirtis – socialinio teisingumo jausmo patenkinimas, socialinio teisingumo atstatymas – sudaro prielaidas atsirasti ir patenkina vieną svarbiausių visuomenės ir asmenybės egzistavimo poreikių – saugumą (Švedas, 2006, p. 145-146).

Be aukščiau aptartų subjektų suinteresuotumo teisingu bausmės paskyrimu kaltininkui, mokslininkai teisės doktrinoje akcentuoja ir kito subjekto – teismo – vaidmenį. Pavyzdžiui, profesorius dr. R. Drakšo nuomone, bausmės skyrimas yra vienas iš sudėtingiausių ir svarbiausių baudžiamojo įstatymo įgyvendinimo etapų (Drakšas, 2016, p. 75). Apkaltinamojo nuosprendžio, kuriame yra pateikiamas nustatytų faktinių aplinkybių teisinis įvertinimas, priėmimas veda bausmės skyrimo link. Kadangi teismo baigiamojo akto, kuriuo yra paskiriama bausmė, priėmimas užbaigia baudžiamąjį procesą konkrečioje byloje, sutiktina su G. Būdvyčio mintimi, jog vertinant aptariamo instituto svarbą ir reikšmę, bausmės skyrimą galima priskirti „*teisėjų darbo zenitui*“ (Būdvytis, 2012, p. 1157). Neteisingos bausmės paskyrimas, anot Konstitucinio Teismo, reikštų, kad yra pažeidžiama asmens teisė į teisingą teismą, taip pat pažeidžiamas konstitucinis teisinės valstybės principas (Konstitucinio Teismo 2020 m. kovo 18 d. nutarimas).

BK 54 straipsnyje yra įtvirtinti bendrieji bausmės skyrimo pagrindai. Aptariamo straipsnio 2 dalyje yra išgrynintos bendriausios aplinkybės, į kurias teismas atsižvelgia, skirdamas bausmę. Tai padarytos nusikalstamos veikos pavojingumo laipsnis; kaltės forma ir rūšis; padarytos nusikalstamos veikos tikslai ir motyvai; nusikalstamos veikos stadija; kaltininko asmenybė; bendrininkavimo forma ir bendrininkų rūšis; atsakomybę lengvinančios ir sunkinančios aplinkybės bei nusikalstama veika padaryta žala. Pastebėtina, kad šių aplinkybių sąrašas nuo naujojo BK įsigaliojimo 2003 m. gegužės 1 d. buvo keistas tik vieną kartą – sąrašą papildant paskutiniu punktu apie nusikalstama veika padarytą žalą¹. Atsižvelgiant į tai, galima daryti išvadą, kad aplinkybių, į kurias daugelyje baudžiamųjų bylų yra pakankama atsižvelgti, siekiant paskirti teisingą bausmę, bei kurias įstatymų leidėjas šiuo metu gali kodifikuoti, sąrašas yra gan nusistovėjęs.

Tačiau dėl pernelyg įvairiai faktiškai pasireiškiančių gyvenimiškų situacijų baudžiamajame įstatyme yra sunku sureglamentuoti visas aplinkybes, darančias įtaką bausmės paskyrimui. Anot A. Gumuliausko, pakankamai lankstaus baudžiamojo įstatymo poreikis atsiranda ir dėl to, jog pastaraisiais metais sparčiai plėtojantis ekonominiams, socialiniams, politiniams santykiams šiuolaikinėje Lietuvos visuomenėje, taip pat kintant prioritetams ir vertybėms, įstatymų leidėjui yra sunku kurti ilgai veikiančias teisės normas,

¹ 2017 m. rugsėjo 28 d. Lietuvos Respublikos baudžiamojo kodekso 43, 47, 54, 62, 63, 64, 68¹, 68², 71, 75, 90, 226 ir 227 straipsnių pakeitimo įstatymas Nr. XIII-653.

nes sunku tiksliai įvertinti visuomeninių santykių raidą bei pokyčius. Šiuolaikinės valstybės kuriamuose teisės aktuose yra nurodomi teisės taikymui svarbiausi pagrindai, o teisinio reguliavimo pritaikymas konkrečiam gyvenimo atvejui yra paliekamas teisėjo nuožiūrai (Gumuliauskas, 2004, p. 84). Šiai išvalgai pritaria ir prof. habil. dr. G. Švedas, nurodydamas, kad įstatymų leidėjas negali numatyti visų gyvenimo situacijų, todėl norint skirti teisingas bausmes baudžiamajame įstatyme būtina numatyti diskrecines teismo teisės bausmės skyrimo procese (Švedas, 2017, p. 63). Taigi, baudžiamajame įstatyme ne tik neįmanoma kodifikuoti visų bausmės parinkimui svarbių aplinkybių, bet ir kvestionuotinas tokio gyvenimiškai neišsamaus kodifikavimo poreikis.

Atsižvelgdamas į šias aplinkybes bei į įstatymų leidėjo konstitucinę pareigą įstatymo lygmeniu nustatyti tokias bausmių skyrimo taisykles, kurios leistų teismui, atsižvelgus į visas baudžiamosios bylos aplinkybes, paskirti teisingą bausmę, įstatymų leidėjas BK 54 straipsnyje bendruosius bausmės skyrimo pagrindus pagrįstai apibrėžė su tam tikra specifika. BK 54 straipsnio 3 dalyje nurodoma, kad „*jeigu straipsnio sankcijoje numatytos bausmės paskyrimas aiškiai prieštarautų teisingumo principui, teismas, vadovaudamasis bausmės paskirtimi, gali motyvuotai paskirti švelnesnę bausmę*“. Aptariama teisės norma reiškia, kad teismas, įvertinęs veikos pavojingumą ir kitas bylos aplinkybes, nepažeisdamas asmenų lygybės prieš įstatymą principo, ir padaręs išvadą, kad kaltininkui konkretaus straipsnio sankcijoje numatyta švelniausia bausmė nebūtų teisinga, gali motyvuotai paskirti švelnesnę, nei BK specialiosios dalies straipsnio, sankciją – t. y. mažesnę bausmės dydį arba švelnesnę, sankcijoje nenumatytą, bausmės rūšį (Abramavičius, 2004, p. 308).

Analizuojama teisės norma padeda teismui vykdyti ne formalųjį teisingumą, kuris būtų įgyvendintas kiekvienoje byloje parenkant BK specialiosios dalies straipsnio sankcijoje numatytą bausmės rūšį ir jos dydį bei paskiriant ją kaltininkui, tačiau būtent konkrečią padarytą nusikalstamą veiką ir tokią veiką padariusį kaltininką geriausiai atitinkančią bausmę, nors ta bausmės rūšis ar jos dydis ir nebūtų numatyta atitinkamoje sankcijoje. Anot prof. dr. Aurelijaus Gutausko, BK 54 straipsnio 3 dalis yra paskutinė galimybė paskirti kaltininkui tinkamą ir proporcingą bausmę (Gutauskas, 2013, p. 139).

BK 54 straipsnio 3 dalies įtvirtinimo baudžiamajame įstatyme svarbą lemia šios teisės normos universalumas, suteikiantis galimybę teismams reaguoti į valstybės baudžiamosios politikos ir bausmių vykdymo sistemos realijas. Pavyzdžiui, aptariamas bausmės švelninimo pagrindas tampa unikalia galimybe teismui, atsižvelgus į aplinkybę, jog Lietuva pagal santykinį įkalintų asmenų skaičių 100 tūkst. gyventojų yra viena iš pirmaujančių

Europos valstybių² (World Prison Brief, 2021), o įstatymų leidyboje vyrauja tendencijos už nusikalstamas veikas numatant su laisvės atėmimu susijusias bausmes, reaguoti į aktualias valstybėje kylančias bausmių vykdymo problemas, aktyviai apsvarstant su laisvės atėmimu nesusijusių bausmių skyrimo nuteistiesiems galimybes.

Apibendrinus aukščiau išdėstyta, bausmių skyrimas teisės doktrinoje yra laikomas vienu iš svarbiausių baudžiamojo įstatymo taikymo procesų, kuriame pagrindinį vaidmenį atlieka teismas, vienintelis turėdamas teisę ir pareigą paskirti kaltininkui bausmę. Teisingos bausmės paskyrimas yra būtinas kiekvienu atveju, kadangi netinkamai paskirta bausmė pažeidžia nuteistojo konstitucines teises. Vienas iš įrankių, padedančių teismui paskirti, nors ir iš BK specialiosios dalies straipsnio sankcijos ribų išeinančią (savo rūšimi švelnesnę arba savo dydžiu – mažesnę), tačiau teisingą, bausmę, yra BK 54 straipsnio 3 dalyje numatyta bausmės švelninimo galimybė, kuri padeda teismams atsižvelgti tiek į konkretaus asmens situaciją, tiek į bendrą socialinį kontekstą.

2.3. Teisingumo principo įgyvendinimas užtikrinant visuomenės ir nukentėjusiojo interesus

Mokslinėse publikacijose pabrėžiama, kad teisinga bausmė turi būti siejama su visuomenės interesu, kuris leistų į skiriamą bausmę pažiūrėti ne vien per nusikalstamos veikos ir kaltininko asmenybės prizmę, bet taip pat leistų įvertinti ir visuomenėje vyraujančias moralines nuostatas bei visuomenės teisingumo jausmą (Švedas, 2011, p. 11). Aptariamas visuomenės intereso vaidmuo bausmės skyrime atsiranda dėl to, nes skirdamas bausmę teismas ne tik baudžiamuoju teisiniu požiūriu įvertina padarytą nusikalstamą veiką ir paskiria valstybės prievartos priemonę – bausmę, bet ir valstybės vardu išreiškia savo nuomonę apie kaltininką ir jo padarytą nusikalstamą veiką (Abramavičius, 2004, p. 308).

Konstitucinėje jurisprudencijoje konkretizuojama, kad teismas turi pareigą švelnesnės negu įstatymo numatyta bausmės skyrimo institutą taikyti itin atidžiai ir atsargiai, jog nebūtų pažeisti nukentėjusio asmens, visuomenės ir valstybės interesai (Konstitucinio Teismo 2003 m. birželio 10 d. nutarimas). Nepaisant to, kad visuomenė nėra tiesioginiu konkreto baudžiamojo proceso dalyviu (arčiausiai aptariamos situacijos visuomenės interesą baudžiamajame procese gali atstovauti prokuroras), tačiau į

² Duomenų bazės „World Prison Brief“ pateikto Pasaulio kalėjimų populiacijos sąrašo („World Prison Population List“), publikuoto 2021 m. gruodžio mėn., duomenimis (https://www.prisonstudies.org/sites/default/files/resources/downloads/world_prison_population_list_13th_edition.pdf), analizuojant šiaurės, pietų, vakarų, centrinės ir rytų Europos kalėjimų populiacijos santykinę statistiką 100 tūkst. gyventojų, pateiktą lentelėje Nr. 4.

jos interesą kiekvienu atveju, sprendžiant dėl kaltininkui paskirtos bausmės teisingumo, būtina atsižvelgti. LAT formuojamoje praktikoje nurodo, kad atsižvelgti į visuomenės interesą yra būtina dėl to, jog baudžiamieji įstatymai ne visada jį atspindi (Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2019 m. vasario 26 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-24-689/2019).

Viešojo intereso svarba teisingos bausmės paskyrimo atspindi ne tik teisės doktrinoje, Konstitucinio Teismo bei LAT suformuotose teisės aiškinimo taisyklėse, bet ir konkrečiose baudžiamosiose bylose. Pavyzdžiui, kasacinio teismo išplėstinė septynių teisėjų kolegija 2015 m. lapkričio 5 d. nutartimi atmetė kasatoriaus V. Č. prašymą sušvelninti jam skirtą bausmę, vadovaujantis BK 54 straipsnio 3 dalimi. Nagrinėtoje byloje kasacinis teismas, *inter alia* vertino nusikalstamos veikos padarinius, kurie yra glaudžiai susiję su pažeistu visuomenės interesu. Kaltininko neteisėti veiksmai buvo nukreipti net prieš septynias valstybės saugomas teritorijas – kapinynus, jais pasikėsinta į tinkamą archeologinių radinių, kurie įprastu atveju gali būti viešai prieinami visuomenei edukaciniais tikslais, įgijimą (Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2015 m. lapkričio 5 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-7-358-303/2015).

Kitoje, 2019 m. vasario 26 d., nutartyje kasacinis teismas, viena vertus, sutiko, kad apeliacinės instancijos teismo nuosprendyje nurodytos aplinkybės – teigiama nuteistojo charakteristika, ankstesnių teistumų nebuvimas, nusikaltimo atsitiktinumas, kurį lėmė staiga kilusi tyčia, galiojančių administracinių nuobaudų neturėjimas, aplinkybė, kad nuteistasis su sutuoktine augina tris mažamečius vaikus ir vienas išlaiko šeimą, moka paskolą bankui, o nuteistojo smūgis sukėlė nukentėjusiajam labai sunkias pasekmes iš esmės vien todėl, kad kaltinamasis neįvertino, jog nukentėjusysis buvo su akiniais – nėra laikomos išimtinėmis. Kita vertus, LAT konstatavo, kad nuteistajam paskyrus švelnesnę bausmės rūšį – 500 MGL dydžio baudą, buvo pagrįstai atsižvelgta, *inter alia* į visuomenės interesus (Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2019 m. vasario 26 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-24-689/2019).

Šalia visuomenės intereso ne mažiau svarbus ir nukentėjusiųjų teisėtų interesų suvokimas, siekis juos saugoti, ginti baudžiamajame įstatyme nustatytais priemonėmis. Bausmė teisinga tuomet, kai nėra vieno iš subjektų interesams nesuteikiama prioritetinga reikšmė (Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2020 m. liepos 2 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-169-458/2020).

Antai LAT 2013 m. spalio 15 d. nutartyje sutiko su apeliacinės instancijos teismo sprendimu nuteistajam M. K. už pasikėsinimą išžaginti skirti sankcijoje nenumatyta, švelnesnę bausmės rūšį – laisvės apribojimą 2 metams. Teismas, *inter alia* atsižvelgė į tai,

kad nuteistasis nukentėjusiosios atsiprašė, atlygino turtinę žalą, o bylą nagrinėjant pirmosios instancijos teisme baigiamųjų kalbų metu nukentėjusioji, nors ir prašė tenkinti civilinį ieškinį, tačiau dėl nuteistajam skirtinos bausmės nepasisakė (Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2013 m. spalio 15 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-345/2013).

Kitoje, 2017 m. gruodžio 28 d., nutartyje kasacinis teismas paliko galioti apeliacinės instancijos teismo nuosprendį, kuriuo J. P., pritaikius BK 54 straipsnio 3 dalį, pagal BK 135 straipsnio 2 dalies 8 punktą buvo paskirta švelnesnė bausmės rūšis – 2 metų laisvės apribojimas. Šioje byloje LAT laisvės atėmimo bausmės (kaip vienintelės bausmės rūšies, numatytos sankcijoje) paskyrimo neigiamą įtaką nuteistojo galimybės atlyginti nukentėjusiajam padarytą žalą vertino, kaip svarbią aplinkybę skirti su laisvės atėmimu nesusijusią bausmę (Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2017 m. gruodžio 28 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-337-489/2017). Analogiškas kasacinio teismo išaiškinimas pateikiamas ir kitoje, 2019 m. vasario 26 d., nutartyje, kurioje kasacinis teismas sutiko su sprendimu nuteistajam A. N. švelninti bausmę, paskirtą už BK 135 straipsnio 2 dalies 8 punkte numatyto nusikaltimo padarymą, paskiriant jam sankcijoje nenumatytą bausmės rūšį – 500 MGL dydžio baudą. LAT nurodė, kad nuteistajam paskyrus net minimalią sankcijoje numatytą laisvės atėmimo bausmę, ji būtų neadekvati pasekmėms, kurias patirtų, *inter alia* nukentėjusysis, kadangi A. N. netektų darbo, dėl ko nukentėjusysis prarastų galimybę į greitesnį jam padarytos žalos atlyginimą (Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2019 m. vasario 26 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-24-689/2019).

Aukščiau išanalizuoti šaltiniai patvirtina šio magistro darbo ankstesniame skyriuje išdėstytą poziciją, jog bausmės skyrimo procesas bei jo rezultatas – teisingos bausmės paskyrimas, yra svarbūs ne tik pačiam kaltinamajam (nuteistajam), bet ir visuomenei, nukentėjusiajam. Tik tokia bausmės rūšis ir jos dydis, kuri yra adekvati ne tik kaltininko asmenybei ir padarytai nusikalstamai veikai, bet ir kuria yra pasiekama visų aukščiau nurodytų subjektų interesų pusiausvyros, yra laikoma teisinga.

3. BK 54 straipsnio 3 dalies taikymo problematika teismų praktikoje

Magistro darbo autorės atlikta teismų praktikos analizė leidžia daryti išvadą, kad teismams taikant (arba atsisakant taikyti) BK 54 straipsnio 3 dalį konkrečiose baudžiamosiose bylose dažniausiai problemų kyla dėl tam tikrų bylos aplinkybių vertinimo ir pripažinimo išimtinėmis (išskirtinėmis) bei sudarančiomis pagrindą teismui švelninti kaltininkui skiriamą bausmę išeinant už BK specialiosios dalies straipsnio (jo dalies) sankcijos ribų. Atsižvelgiant į tai, magistro darbe pasirinkta analizuoti išimtinių aplinkybių instituto sampratą ir problematiką teismams tam tikras faktines ir (ar) procesines bylos aplinkybes traktuojant išimtinėmis arba tipinėmis ir tokių sprendimų motyvus.

3.1. Išimtinių aplinkybių teisinė kategorija – samprata ir probleminiai aspektai

BK 54 straipsnio 3 dalyje eksplicitiškai nėra detalizuota, kokios aplinkybės teismui turėtų indikuoti, jog BK specialiosios dalies straipsnio (jo dalies) sankcijoje numatytos bausmės paskyrimas aiškiai prieštarauja teisingumo principui ir bausmės paskirčiai. Tačiau aptariamoms bausmės švelninimo normos taikymo ypatumai yra atskleisti konstitucinėje ir kasacinėje jurisprudencijoje.

2003 m. birželio 10 d. konstitucinėje jurisprudencijoje pateiktas išaiškinimas padeda suprasti visų bausmės švelninimo pagrindų taikymo esmę – švelnesnės negu įstatymo numatyta bausmės skyrimas yra ne taisyklė, bet išimtis. Švelnesnę negu įstatymo numatyta bausmę teismas gali skirti tik esant ypatingoms atsakomybę lengvinančioms aplinkybėms, į kurias neatsižvelgus įstatyme nustatyta bausmė, jeigu ji būtų paskirta, būtų akivaizdžiai neteisinga (Konstitucinio Teismo 2003 m. birželio 10 d. nutarimas).

Atsižvelgus į aptariamą Konstitucinio Teismo poziciją kaltininkui skiriamos bausmės švelninimo kontekste, BK 54 straipsnio 3 dalies taikymas pirmą kartą kiek labiau buvo sukonkretizuotas jau 2003 m. birželio 20 d. LAT Senato nutarime Nr. 40 „Dėl teismų praktikos taikant Baudžiamojo proceso kodekso normas, reglamentuojančias nuosprendžio surašymą“ (toliau ir – LAT Senato nutarimas Nr. 40). Aptariamo nutarimo 3.1.13 punkte LAT Senatas pateikė rekomendaciją teismams nuosprendžiuose nurodyti išimtines aplinkybes, dėl kurių BK straipsnio sankcijoje nustatytos bausmės paskyrimas asmeniui už nusikalstamos veikos padarymą aiškiai prieštarautų teisingumo principui. Analogiška „išimtinių aplinkybių“ nuostata, su kuria tapo susietas BK 54 straipsnio 3 dalies taikymas, buvo įtvirtinta ir kasacinio teismo formuojamoje teismų praktikoje. LAT nurodė, kad taikydamas aptariamą kaltininkui skiriamą bausmę švelninančią normą teismas turi

nurodyti, kokios yra išimtinės aplinkybės, kad straipsnio sankcijoje numatytos bausmės paskyrimas konkrečiam asmeniui už konkrečios nusikalstamos veikos padarymą aiškiai prieštarautų teisingumo principui (Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2005 m. vasario 22 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-98/2005). Taigi, 2003 m. gegužės 1 d. įsigaliojusiam naujajame BK įstatymų leidėjui gan lakoniškai apibūdinus BK 54 straipsnio 3 dalyje įtvirtintą galimybę asmeniui sušvelninti bausmę, analizuojamos teisės normos taikymą susiejus su teisingumo principu, kuris neturi visuotinai pripažįstamo apibrėžimo, aiškinti šios teisės normos esmę ir taikymo ypatybes ėmėsi LAT, kuris formuoja vienodą bendrosios kompetencijos teismų praktiką aiškinant ir taikant įstatymus ir kitus teisės aktus (Teismų įstatymas, 1994).

Vėlesnėse kasacinio teismo nutartyse išimtinių aplinkybių institutas taikant BK 54 straipsnio 3 dalį atkartojamas; taip pat įžvelgtinas bandymas patikslinti išimtinių aplinkybių sampratą. Antai nurodoma, kad LAT praktikoje įtvirtintos išimtinių aplinkybių teisinės kategorijos nereikia suprasti, kaip reiškiančios įstatyminių reikalavimų teismams nustatyti kokias nors ypatingas ar ekstraordinarines aplinkybes. Kasacinis teismas BK 54 straipsnio 3 dalies taikymą pradeda sieti su aplinkybių, apibūdinančių nusikalstamos veikos ir šią veiką padariusio asmens pavojingumą, visumos vertinimu (Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2006 m. spalio 4 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-420/2006, Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2012 m. birželio 26 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-382/2012, Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2013 m. spalio 1 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-348/2013). Taigi, tikslinant išimtinių aplinkybių institutą, BK 54 straipsnio 3 dalies taikymas priskiriamas tiems atvejams, kuomet tiek kaltininko asmenybė, tiek padaryta nusikalstama veika nėra tokios pavojingos, kokios įprastu atveju yra kaltininkų asmenybės ir padarytos nusikalstamos veikos tos pačios rūšies bylose.

Vertinant padaryto nusikaltimo pavojingumą yra atsižvelgiama į padaryto nusikaltimo stadiją, bendrininkavimo formą, bendrininko rūšį, nusikaltimo padarymo vietą, laiką, būdą, nukentėjusiojo elgesio ypatumus, kilusius padarinius. Vertinant kaltininko asmenybės pavojingumą svarbų vaidmenį vaidina kaltininko nusikalstamo elgesio priežastys ir motyvai, asmenybės ypatumai, užsiėmimas, ankstesnis elgesys prieš nusikalstamos veikos padarymą, nusikalstamos veikos darymo metu ir po nusikalstamos veikos padarymo (Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2013 m. sausio 1 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-348/2013).

BK 54 straipsnio 3 dalies taikymo susiejimas su išimtinėmis bylos aplinkybėmis teisės doktrinoje yra vertinamas nevienareikšmiškai. Viena vertus, teismų praktikos išaiškinimams, kurie BK 54 straipsnio 3 dalies taikymą sieja su aplinkybių, apibūdinančių

nusikalstamos veikos pavojingumą ir šią veiką padariusį asmenį, visumos vertinimu bei išvada, kad bendros bausmės skyrimo taisyklės nėra pakankamos teisingumo principui įgyvendinti ir teisingai bausmei paskirti, pritaria dr. Darius Pranka, nurodantis, kad šia linkme pasukusi teismų praktika yra pagrįsta, nes neverčia teisėjo ieškoti kažko ypatingo ir neįprasto, neretai bandant įprastas aplinkybes aiškinti, kaip išimtinės, arba išvis jų neieškant (Pranka, 2020, p. 69). Tačiau daugelyje magistro darbo autorės analizuotų teisinių publikacijų išimtinių aplinkybių instituto įtvirtinimas Lietuvos teisinėje sistemoje ir susiformavęs šio instituto aiškinimas yra stipriai kritikuojamas dėl kelių priežasčių. Šiame magistro darbe yra būtina aptarti minėtą kritiką, kadangi ji yra tiesiogiai susijusi su teismų patiriamais iššūkiais taikant BK 54 straipsnio 3 dalį.

Pirma, prof. dr. R. Drakšo teigimu, išimtinės aplinkybės yra LAT sumanyta nauja teisinė kategorija, kuri nėra įtvirtinta BK 54 straipsnio 3 dalyje, tad šio neaiškaus ir ginčytino instituto, turinčio lemiamos reikšmės bausmės skyrimui, įtvirtinimas prieštarauja baudžiamosios teisės principams bei Konstitucijai (Drakšas, 2016, p. 92). Sutikdamas su prof. dr. R. Drakšu ir papildydamas išreikštą kritiką dr. Darius Pranka nurodo, kad išimtinės aplinkybės paprastai neminimos ir užsienio valstybių teisės aktuose bei mokslininkų darbuose. Užsienio valstybių teisininkai teisingumo principą tapatina su proporcingumo principu, kurio turinys siejamas ne su išimtinėmis aplinkybėmis, o su nusikaltimo pavojingumu ar nusikaltusio asmens charakteristika (Pranka, 2020, p. 68).

Magistro darbo autorė su šia teisės doktrinoje išsakyta kritika sutinka iš dalies. Kaip minėta aukščiau, BK 54 straipsnio 3 dalyje tiesiogiai neįtvirtinta, kad šios teisės normos taikymui būtų reikalingos kokios nors išimtinės aplinkybės, aptariamoms normoms taikymą baudžiamajame įstatyme siejant tik su situacijomis, kuomet privaloma taikyti teisingumo principą ir vadovautis bausmės paskirtimi. Nepaisant to, magistro darbo autorės nuomone, prirtartina aukščiau paminėtai Konstitucinio Teismo pozicijai, kad idealiau atveju BK 54 straipsnio 3 dalis neturėtų būti taikoma per dažnai, o kitose šio straipsnio dalyse įtvirtinti bendrieji bausmių skyrimo pagrindai turėtų apimti daugelį praktikoje pasitaikančių faktinių situacijų, būti pakankami siekiant paskirti teisingą bausmę. Priešingu atveju BK specialiosios dalies straipsnių sankcijose nustatytos bausmių rūšys ir jų ribos netektų prasmės, o išimtinėi taisyklei tapus bendrąja būtų pažeistas BK sistemiškumas ir harmonija. Ne veltui BK VII skyriaus „Bausmė“ atskiruose straipsniuose³ pabrėžiama, kad atitinkamos bausmių rūšys yra skiriamos šio kodekso specialiojoje dalyje numatytais atvejais. BK VIII

³ BK 46 straipsnio 1 dalyje aptariama nuostata reglamentuojamas viešųjų darbų bausmės, 47 straipsnio 1 dalyje – baudos, 48 straipsnio 1 dalyje – laisvės apribojimo, 49 straipsnio 1 dalyje – arešto, 50 straipsnio 1 dalyje – terminuoto laisvės atėmimo, o 51 straipsnio 1 dalyje – laisvės atėmimo iki gyvos galvos bausmės paskyrimas.

skyriaus „Bausmės paskyrimas“ 54 straipsnio 1 dalyje taip pat pabrėžiama, kad teismas skiria bausmę pagal šio kodekso specialiosios dalies straipsnio, numatančio atsakomybę už padarytą nusikalstamą veiką, sankciją, laikydamasis šio kodekso bendrosios dalies nuostatų. Aplinkybę, kad BK 54 straipsnio 3 dalies taikymo atvejai turėtų būti išskirtiniai patvirtina ir ne kartą LAT praktikoje akcentuotas išaiškinimas, kad ši nuostata nėra pagrindinė ir vienintelė taisyklė, kuria pirmiausia turi vadovautis teismas, skirdamas bausmę. Priešingai, pagrindinės taisyklės yra aiškiai suformuluotos baudžiamajame įstatyme, o bausmės skyrimo norma, mininti teisingumo principą, yra labai abstrakti ir taikytina tik retais ir ypatingais atvejais. Anot kasacinio teismo, būtent dėl šios priežasties aptariama teisės norma teismų praktikoje įgijo išimtinių aplinkybių statusą, taip bausmės skyrimą pabrėžiant ne kaip statišką, o labai dinamišką procesą (Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2016 m. gruodžio 29 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-449-942/2016).

Apibendrinant kasacinio teismo jurisprudencijoje bei konstitucinėje jurisprudencijoje pateiktus išaiškinimus, prieinama vieningos išvados, kad kaltininkui skiriamos bausmės švelninimas BK 54 straipsnio 3 dalį pagrindu gali būti taikomas tik išimtiniais atvejais. Taigi, magistro darbo autorė negali visa apimtimi sutikti su prof. dr. R. Drakšo ir dr. D. Prankos nuomone, kad išimtinių aplinkybių institutas yra nauja teisinė kategorija ar kasacinio teismo kūrinys. Nors išimtinių aplinkybių kategorija tiesiogiai nėra minima BK 54 straipsnio 3 dalyje ar kituose BK straipsniuose, taip pat ją pirmą kartą įvardijo būtent LAT Senatas, tačiau aukščiau aptartų šaltinių analizė leidžia teigti, kad bausmės švelninimo atvejų išimtinį pobūdį yra ne kartą pabrėžęs ne tik kasacinis teismas, bet ir Konstitucinis Teismas. Pastebėtina ir tai, kad LAT Senato nutarimas Nr. 40 laiko atžvilgiu yra vėlesnis (priimtas 2003 m. birželio 20 d.) už aptartą Konstitucinio Teismo nutarimą, pabrėžusį bausmės švelninimo išimtinumą, kuris buvo priimtas 2003 m. birželio 10 d. Magistro darbo autorės nuomone, ši analizė leidžia teigti, kad LAT Senatas, o vėliau ir LAT, BK normas aiškindamas sistemiskai kartu su konstitucine jurisprudencija, turėjo objektyvų – konstitucinį – pagrindą BK 54 straipsnio 3 dalies taikymą traktuoti kaip išimtinį.

Analizuojant LAT vartojamą „išimtinių aplinkybių“ sąvoką itin detaliam bei gramatiškai, galima išreikšti kritiką svarstant, kodėl LAT Senatas, o vėliau ir kasacinis teismas, BK 54 straipsnio 3 dalyje įtvirtintos normos taikymą susiejo būtent su išimtinėmis „aplinkybėmis“, o ne su išimtiniais „atvejais“, kaip nurodoma Konstitucinio Teismo išaiškinimuose⁴, ar pavartodamas kitą sąvoką, pavyzdžiui, išimtinės „situacijos“. Magistro

⁴ Pastebėtina, kad nors aukščiau išanalizuotame Konstitucinio Teismo 2003 m. birželio 10 d. nutarime yra vartojama *„ypatingų atsakomybę lengvinančių aplinkybių, į kurias neatsižvelgus įstatyme nustatyta bausmė,*

darbo autorės vertinimu, išimtinių aplinkybių sąvokos įtvirtinimas LAT Senato nutarime Nr. 40 ir kasacinio teismo praktikoje į Lietuvos teisinę sistemą įnešė tam tikro sąmyšio, apie kurį plačiau bus pasisakyta toliau šiame magistro darbe, tačiau išimtinių aplinkybių sąvoką aiškinant sistemiškai, kartu su konstitucine jurisprudencija ir aukščiau aptartu kasacinio teismo išaiškinimu, kuriame bausmės skyrimas yra suprantamas, kaip dinamiškas procesas, darytina išvada, kad BK 54 straipsnio 3 dalies taikymo susiejimas su išimtinių aplinkybių egzistavimu savaime neprieštarauja Konstitucijai. Priešingai – išimtinių aplinkybių kategorijos įtvirtinimas pabrėžia, kad BK 54 straipsnio 3 dalyje numatytas bausmės švelninimo pagrindas turėtų būti taikomas tik ypatingais atvejais, t. y. tik tuomet, kai bendrieji bausmės skyrimo pagrindai nėra pakankami, taip pat nėra pagrindo pritaikyti kitų bausmės švelninimo taisyklių, pavyzdžiui, BK 62 straipsnio.

Analizuojant BK 54 straipsnio 3 dalies atitiktį Konstitucijai ir konstitucinei jurisprudencijai, svarbu pastebėti ir tai, kad galimybė sušvelninti bausmę nuteistajam paskiriant nors ir iš sankcijos ribų (pagal bausmės rūšį ir (ar) dydį) išeinančią, tačiau teisingą, bausmę nelaikytina asmenų, kurių atžvilgiu BK 54 straipsnio 3 dalis nebuvo pritaikyta, diskriminacija. Analizuojamos teisės normos taikymas nepažeidžia asmenų lygybės prieš įstatymą principo (Abramavičius *et al.*, 2004, p. 308), kadangi būtent konkrečios bylos aplinkybės nulemia mažesnę kaltininko asmenybės ir padarytos nusikalstamos veikos pavojingumą nei yra rūšinis atitinkamos kaltininko asmenybės ir padarytos nusikalstamos veikos pavojingumas. Taigi, ne bet koks, o būtent motyvuotas teismo sprendimas asmeniui paskirti švelnesnę, nei įstatymo sankcijoje numatyta, bausmę nesudarys Konstitucijos 29 straipsnio 1 dalies, pagal kurią įstatymui, teismui ir kitoms valstybės institucijoms ar pareigūnams visi asmenys lygūs, pažeidimo.

Apibendrinus aukščiau išdėstyta, magistro darbo autorės manymu, BK 54 straipsnio 3 dalies taikymo susiejimas su byloje esančiomis išimtinėmis aplinkybėmis, dėl kurių asmeniui turėtų būti paskirta švelnesnė, nei BK specialiosios dalies straipsnio sankcijoje numatyta, bausmė savaime ne tik neprieštarauja baudžiamosios teisės principams bei Konstitucijai, tačiau priešingai – juos įgyvendina. Plačiau apie teisės doktrinoje minimą išimtinių aplinkybių instituto neaiškumą ir sunkumus taikant šį institutą bus pasisakyta aptariant BK 54 straipsnio 3 dalies taikymo problematiką teismų praktikoje.

Antra, prof. dr. R. Drakšas kritikuoja teismų praktikoje neapibrėžtų išimtinių aplinkybių, kurias bandydamas paaiškinti kasacinis teismas faktiškai prilygino visoms

jeigu ji būtų paskirta, būtų akivaizdžiai neteisinga” sąvoka, tačiau vis dėlto konstitucinėje jurisprudencijoje apibūdinant bausmės švelninimo atvejus dažniau minimos tokios sąvokos kaip „išimtis“ bei „išimtiniai atvejai“.

kitoms byloje nustatytoms aplinkybėms, išskyrimą, nurodydamas, kad pagal baudžiamojo proceso ir baudžiamosios teisės reikalavimus teismas neišvengiamai privalo įvertinti visas bylos aplinkybes (Drakšas, 2016, p. 91-92). Su šia kritika iš dalies sutinka ir prof. habil. dr. G. Švedas, pastebėdamas, kad paties LAT jurisprudencija dėl BK 54 straipsnio 3 dalies taikymo ir išimtinių aplinkybių aiškinimo yra nevienoda, o kartais – net prieštaringa (Švedas, 2017, p. 64).

Sutiktina su prof. dr. R. Drakšo reiškiamą kritika, kad į aukščiau nurodytas aplinkybes teismas atsižvelgia kiekvienoje byloje kvalifikuodamas nusikalstamą veiką (jeigu šios aplinkybės yra atitinkamos nusikalstamos veikos sudėties požymiais) ir individualizuodamas kaltininkui skiriamą bausmę. Kaltininko asmenybė (54 straipsnio 2 dalies 5 punktas) ir padarytos nusikalstamos veikos pavojingumo laipsnis (54 straipsnio 2 dalies 1 punktas), t. y. dvi didžiausios išimtinių aplinkybių kategorijos, yra tiesiogiai nurodyti prie bendrųjų bausmės skyrimo pagrindų, kaip aplinkybės, į kurias teismas atsižvelgia skirdamas bausmę. Kai kurios kitos iš kasacinio teismo įvardytų aplinkybių, atskleidžiančių kaltininko asmenybės ir padarytos nusikalstamos veikos pavojingumą, taip pat yra tiesiogiai įvardytos BK 54 straipsnio 2 dalyje – tai nusikalstamos veikos motyvai ir tikslai (3 punktas), nusikalstamos veikos stadija (4 punktas), bendrininkavimo forma ir bendrininko rūšis (6 punktas).

Analizuojant Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodekso (toliau ir – BPK) nuostatas ir kasacinę jurisprudenciją, matyti, kad teismas turi pareigą kiekvienoje baudžiamojoje byloje atsižvelgti ir į tokias nusikalstamos veikos pavojingumą apibūdinančias aplinkybes, kaip nusikaltimo padarymo laiką, vietą, būdą. BPK 219 straipsnio 3 punkte nurodoma, kad kaltinamajame akte, pagal kurį vyksta bylos nagrinėjimas pirmosios instancijos teisme, turi būti nurodomas nusikalstamos veikos aprašymas: padarytos nusikalstamos veikos vieta, laikas, būdai, padariniai ir kitos svarbios aplinkybės (Baudžiamojo proceso kodeksas, 2002). Kaltinamasis aktas neatitinka BPK 219 straipsnyje nustatytų reikalavimų, kai jame nenurodytos arba neteisingai nurodytos svarbios veikos faktinės aplinkybės (Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2013 m. lapkričio 26 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-435/2013). Remiantis tuo, darytina išvada, kad teismas į nusikalstamos veikos padarymo vietą, laiką, būdą bei padarinius (kurie pagal LAT praktiką yra laikomi kriterijais, padedančiais įvertinti, ar kaltininko padarytos veikos pavojingumas yra mažesnis ir sudarantis pagrindą teismui taikyti BK 54 straipsnio 3 dalį) atsižvelgia kiekvienoje byloje, kadangi turi pareigą kiekvienoje byloje įvertinti, ar kaltinamasis aktas neturi esminių trūkumų.

Į kitas LAT nurodytas aplinkybes, apibūdinančias nuteistojo elgesį prieš nusikalstamos veikos padarymą, nusikalstamos veikos darymo metu ir po nusikalstamos veikos padarymo, atsižvelgiama per kaltininko atsakomybę lengvinančias bei sunkinančias aplinkybes (pastebėtina, kad jos paminėtos ir BK 54 straipsnio 2 dalies 7 punkte, šalia bendrųjų bausmės skyrimo pagrindų), teistumo ir kitus teisinius institutus, kurie kiekvienoje byloje yra analizuojami teismui atliekant bausmės individualizavimą.

Anot paties prof. dr. R. Drakšo, BK 54 straipsnio 3 dalyje įtvirtinta taisyklė iš dalies koreguoja bausmės skyrimui skirtų normų turinį, kai konkrečioje byloje kaltininkui būtina nustatyti kitokias, individualizuotas bausmės ribas (Abramavičius *et al*, 2004, p. 308). Taigi, BK 54 straipsnio 3 dalyje įtvirtinta norma yra platesnė už to paties straipsnio 1 – 2 dalis, apibrėžiančias bendruosius bausmės skyrimo pagrindus, nes jos pagrindu yra taikomos ne bendrosios, o individualizuotos bausmės ir jų ribos. Tai reiškia, kad BK 54 straipsnio 3 dalis apima ne tik analizuojamo straipsnio 2 dalyje išvardytas aplinkybes, į kurias teismas atsižvelgia skirdamas bausmę, bet ir visas kitas bylos aplinkybes. Manytina, kad LAT išvardytos aplinkybės, sudarančios nusikalstamos veikos ir kaltininko asmenybės turinį, yra tik pavyzdinės ir nesudarančios baigtinio sąrašo. Teismų praktikoje aiškinama, kad BK 54 straipsnio 3 dalies taikymas sietinas ne tik su aplinkybių, apibūdinančių nusikalstamos veikos ir šią veiką padariusio asmens pavojingumą, visumos vertinimu, tačiau ir su išvada, kad bendrosios bausmės skyrimo taisyklės nėra pakankamos teisingumo principui įgyvendinti ir teisingai bausmei paskirti (Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2015 m. kovo 17 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-186-942/2015). Tai reiškia, kad aptariamų aplinkybių teisinė reikšmė yra analizuojama ne tik pati savaime, bet ir teisingumo kontekste, tad jų vertinimas įgyja naują kokybinę išraišką.

Apibendrinus išdėstyta, sutiktina su teisės doktrinoje nurodomu pastebėjimu, kad išimtinės aplinkybės gali apimti visas nusikalstamos veikos pavojingumą ir kaltininko asmenybės pavojingumą apibūdinančias aplinkybes, taip pat visas kitas kaltininko bausmės paskyrimui svarbias aplinkybes, kurias teismas privalo vertinti nagrinėdamas kiekvieną bylą. Tačiau atsižvelgdama į BK 54 straipsnio 3 dalies taikymo paskirtį (taikoma išimtiniais atvejais, kuomet reikia plačiai vertinti bylos aplinkybių visumą teisingumo principo aspektu) magistro darbo autorė aptariamą teisės normos plataus pobūdžio negali traktuoti neigiamai.

Nepaisant to, sutiktina su teisės doktrinoje reiškiamą kritika dėl teismų praktikos pripažįstant tam tikras bylos aplinkybes išimtinėmis neaiškumo. Aplinkybę, kad magistro darbe analizuojamas BK 54 straipsnio 3 dalies taikymas ir išimtinių aplinkybių kategorija ilgą laiką nebuvo ir šiuo metu nėra iki galo aiškus nei teisės mokslininkams, nei teismams,

patvirtina ir Lietuvos socialinių mokslų centro Teisės instituto (toliau – Teisės institutas) – valstybės mokslo įstaigos, vykdančios valstybei, visuomenei, tarptautiniam bendradarbiavimui ar ūkio subjektams svarbius ilgalaikius mokslinius tyrimus ir eksperimentinės plėtros darbus (Teisės instituto nuostatai, 2021), išreikšta nuomonė. Teisės institutas 2010 metais nurodė⁵, kad BK 54 straipsnio 3 dalyje yra įtvirtinta „*abstrakti taisyklė*“, kasacinio teismo praktikoje įtvirtintas išimtinių aplinkybių institutas sukėlė „*tam tikro neaiškumo*“, o po jo atsiradimo „*[t]eismų praktikoje iškilo problema, kokios aplinkybės laikytinos išimtinėmis BK 54 str. 3 d. prasme.*“ Magistro darbo autorės manymu, Teisės instituto pastabos, nors ir būdamos netipiniu šaltiniu, išreiškiančiu požiūrį į tam tikrą Lietuvos teisinės sistemos institutą, patvirtina teisės doktrinoje reiškiamus mokslininkų nuogaštavimus dėl išimtinių aplinkybių, taikant BK 54 straipsnio 3 dalį, neaiškumo. Prieštarinę teismų praktiką analizuojamu klausimu patvirtina ir konkretūs kasacinio teismo nagrinėtų baudžiamųjų bylų pavyzdžiai.

Antai, kasacinis teismas 2019 m. spalio 10 d. nutartyje sprendė, kad apeliacinės instancijos teismas, *inter alia* nuteistųjų ilgalaikį bendradarbiavimą su teisės saugos pareigūnais (beveik 8 mėnesius atliekant BPK 158, 159 straipsniuose reglamentuojamus veiksmus) pagrįstai vertino kaip išimtinę aplinkybę, leidžiančią pripažinti abiejų nuteistųjų asmenybes mažiau pavojingomis ir jiems skirti švelnesnes bausmes už padarytą labai sunkų nusikaltimą, numatytą BK 260 straipsnio 3 dalyje. Nuteistajam R. J. bausmė sušvelninta paskiriant trumpesnę, nei sankcijoje numatyta, (7 metų) laisvės atėmimo bausmę, nuteistajai E. J. bausmė švelninta parenkant švelnesnę, nei sankcijoje numatyta, bausmės rūšį – 2 metų laisvės apribojimą (Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2019 m. spalio 10 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-211-1073/2019).

Kitoje nutartyje kasacinis teismas sutiko su pirmosios ir apeliacinės instancijos teismų pozicija paskirti nuteistajam A. V. BK 135 straipsnio 2 dalies sankcijoje nenumatytą bausmę – laisvės apribojimą 2 metams, atsižvelgiant į tokias aplinkybes, kaip atsitiktinį veikos pobūdį, spontaniškumą, neintensyviai naudotą smurtą (suduotas vienas smūgis), nustatytą atsakomybę lengvinančią aplinkybę, atsakomybę sunkinančią aplinkybių, teistumų, administracinių nuobaudų nebuvimą, aplinkybę, kad nuteistasis darbe

⁵ Šią poziciją Teisės institutas išreiškė 2010 m. gegužės 19 d., pasisakydamas dėl 2010 m. sausio 7 d. Lietuvos Respublikos baudžiamojo kodekso 62 straipsnio papildymo įstatymo Nr. XIP-1631 (pastabos pateiktos aptariamo įstatymo lydinčiajame dokumente - 2012 m. spalio 3 d. Lietuvos Respublikos Seimo Teisės ir teisėtvarkos komiteto Pagrindinio komiteto išvados dėl Lietuvos Respublikos baudžiamojo kodekso 62 straipsnio papildymo įstatymo projekto (Nr. XIP-1631). Pastebėtina, kad BK 62 straipsnis, apie kurio papildymo įstatymo projektą pasisakė Teisės institutas, reglamentuoja švelnesnės, negu įstatymo numatyta, bausmės skyrimo klausimus, tad yra tiesiogiai susijęs su BK 54 straipsnio 3 dalimi, atsižvelgus į tai, kad abi aptariamoms teisės normoms suteikia galimybę teismui švelninti kaltininkui skiriamą bausmę, esant skirtingiems įstatyme nustatytiems pagrindams.

charakterizuojamas teigiamai, išlaiko savo šeimą ir augina mažametę dukrą (Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2017 m. gruodžio 11 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-334-699/2017).

2021 m. gruodžio 22 d. nutartyje kasacinis teismas konstatavo, kad apeliacinės instancijos teismas, *inter alia* padaręs išvadą, jog nuteistajam J. S. sergant sunkia nepagydoma liga bus apsunkintos galimybės atlikti paskirtą 8 metų laisvės atėmimo bausmę, ir pripažinęs nuteistojo sveikatos būklę išimtinė aplinkybe, pagrįstai vadovavosi BK 54 straipsnio 3 dalies nuostatomis ir už BK 260 straipsnio 2 dalyje numatytą nusikalstamą veiką skyrė trumpesnę, nei sankcijoje numatyta, (3 metų) laisvės atėmimo bausmę (Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2021 m. gruodžio 22 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-224-1073/2021).

Kita nutartimi kasacinis teismas sušvelnino nuteistajam D. B. bausmę, paskirdamas už BK 199 straipsnio 1 dalyje numatytos nusikalstamos veikos padarymą švelnesnę, mažesnę (50 MGL dydžio) baudą, *inter alia* atsižvelgęs į tai, kad D. B. yra jauno amžiaus, įgijęs aukštąjį išsilavinimą, anksčiau neteistas, jį neigiamai apibūdinančių duomenų byloje nėra, nuteistasis turi legalų pragyvenimo šaltinį, nors dėl darbo pobūdžio dažnai kerta valstybės sieną, bet nusikaltimas, už kurį D. B. buvo teisiamas, yra pirmas nuteistojo padarytas pažeidimas (Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2019 m. spalio 31 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-233-895/2019).

Apibendrinus aptartas LAT nutartis baudžiamosiose bylose, darytina išvada, kad kasacinis teismas BK 54 straipsnio 3 dalies taikymą, *inter alia* grindė šiomis išimtinių aplinkybių grupėmis – nuteistųjų ilgalaikiu bendradarbiavimu su teisėsauga, atsitiktiniu ir spontanišku nusikalstamos veikos pobūdžiu, panaudotais neintensyviais nusikalstamais veiksmais, šeiminiiais ryšiais, išlaikytinių (vaikų) turėjimu, sunkia nuteistojo sveikatos būkle, jaunu nuteistojo amžiumi, profesine ir moksline veikla, teistumų ir administracinių nuobaudų nebuvimu (kartu ir aplinkybe, kad nuteistasis nusikalto pirmą kartą), atsakomybę lengvinančių aplinkybių buvimu, teigiama nuteistojo charakteristika.

Kita vertus, kasacinio teismo formuojamos teismų praktikos analizė taip pat leidžia teigti, kad tos pačios aplinkybės, aukščiau aptartose kasacinio teismo nutartyse traktuojamos kaip išimtinės, kitose kasacinio teismo nutartyse yra laikomos tipinėmis ir nesudarančiomis pagrindo nuteistajam bausmę švelninti BK 54 straipsnio 3 dalies pagrindu. Antai, kasacinio teismo praktikoje nurodoma, kad tokios aplinkybės kaip nepilnametystė ar jaunas amžius, ankstesnių teistumų nebuvimas, siekis atlyginti padarytą turtinę ir neturtinę žalą (civilinį ieškinį), užimtumas darbine veikla, prisipažinimas ir nuteistojo atsiprašymas nukentėjusiajam, yra įprastos, daugeliui bylų būdingos, tačiau ne

išimtinės, aplinkybės, kurios nulemtų BK 54 straipsnio 3 dalies taikymą (Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2015 m. kovo 24 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-194-895/2015; Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2016 m. kovo 29 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-115-648/2016). Su nuteistojo šeimine padėtimi ir išlaikytiniais susijusios aplinkybės, pavyzdžiui, sunki sugyventinio ar sutuoktinio sveikatos būklė, mažamečių, nepilnamečių ar neįgalių asmenų išlaikymas, kasacinio teismo praktikoje taip pat nepripažįstamos išskirtinėmis (Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2010 m. gegužės 11 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-230/2010; Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2015 m. birželio 16 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-351-222/2015). Su įvardytų aplinkybių kategorijų nepriskyrimu išskirtinėms aplinkybėms sutinkama ir teisės doktrinoje, papildomai pažymint, kad vien tik sunkinančių aplinkybių nebuvimas, dažniausios lengvinančios aplinkybės (prisipažinimas ir gailėjimasis) egzistavimas, teigiamos darbdavių ar mokslo įstaigų charakteristikos rodo ne išskirtinį, bet tipinį kaltininko portretą (Pranka, 2020, p. 64).

Aukščiau pateikta išimtinių aplinkybių taikymo kasacinio teismo formuojamoje teismų praktikoje analizė leidžia pritari ti prof. habil. dr. G. Švedo pastebėjimui, kad LAT jurisprudencija dėl išimtinių aplinkybių aiškinimo yra prieštaringa (Švedas, 2017, p. 64). Įstatymų leidėjui BK 54 straipsnio 3 dalies normą suformulavus abstrakčiai, jos taikymą didžiąja dalimi susiejus su teisingumo principu, kuris neturi vieningo apibrėžimo, taip pat visuotinai pripažintų teisingumo principą nuo kitų panašių teisinių kategorijų padedančių atriboti kriterijų, neįvardijus aiškesnių šios normos taikymo ribų, išimtinių aplinkybių teisinę kategoriją buvo priversti įvardyti ir išplėtoti teismai. Atsižvelgus į konstitucinėje jurisprudencijoje suformuotą išaiškinimą, kad įstatymų leidėjo neišspręsti teisės taikymo klausimai yra teismų praktikos dalykas (Konstitucinio Teismo 1998 m. liepos 9 d. nutarimas), taigi teismai turi prerogatyvą konkrečioje byloje aiškinti teisę ir tokiu būdu užpildyti teisės spragas ar neaiškumus, manytina, kad aplinkybė, jog BK nėra pateiktas išimtinių aplinkybių (pavyzdinis ar baigtinis) sąrašas, savaime neprieštarauja iš Konstitucijos kylančiai įstatymų teisėtumo prezumpcijai. Nors išimtinės aplinkybės kasacinio teismo praktikoje yra suprantamos, kaip apibūdinančios mažesnę rūšinę padarytos nusikalstamos veikos ir kaltininko asmenybės pavojingumą, tačiau paties kasacinio teismo praktikos, taikant BK 54 straipsnio 3 dalį, nevienodumas, tas pačias aplinkybes skirtingose bylose traktuojant ir kaip išimtinės, ir kaip tipinės, leidžia daryti išvadą, kad aptariamo bausmės švelninimo pagrindo taikymo atvejai teismų praktikoje yra neaiškūs.

3.2. Baudžiamojo proceso ypatumai (nepateisinamai ilga baudžiamojo proceso trukmė ir nepagrįstai ilga kardomosios priemonės – suėmimo – trukmė), kaip išskirtinė aplinkybė

BK 54 straipsnio 3 dalis yra taikoma siekiant sušvelninti kaltininkui bausmę ne tik tais atvejais, kai byloje padarytos nusikalstamos veikos pavojingumas ir kaltininko asmenybės pavojingumas yra mažesni nei įprastas rūšinis atitinkamos nusikalstamos veikos ir kaltininko asmenybės pavojingumas, bet ir tais atvejais, kuomet prie šių aplinkybių prisideda papildomas požymis – nepateisinamai ilga baudžiamojo proceso trukmė.

Europos Žmogaus Teisių Teismo (toliau – EŽTT) jurisprudencijoje pripažįstama, kad tais atvejais, kai byloje būta nepateisinamų procesinių delsimų, viena iš tinkamų ir pakankamų teisinės gynybos priemonių yra bausmės sumažinimas kaltinamiesiems (EŽTT 2004 m. rugsėjo 28 d. sprendimas byloje *T. K. prieš Vengriją*, (peticijos Nr. 67660/01). Tačiau pastebėtina, kad pavienė pernelyg ilgo baudžiamojo proceso trukmės aplinkybė savaime nesudaro pagrindo teismui švelninti kaltininkui skiriamą bausmę, vadovaujantis teisingumo principu. Kaip nurodo kasacinis teismas, švelnesnė bausmė, vadovaujantis BK 54 straipsnio 3 dalimi, gali būti paskiriama tik konstatavus, kad atsižvelgiant į įmanomai trumpiausio baudžiamojo proceso laiko reikalavimo pažeidimo aplinkybes pernelyg ilga proceso trukmė yra išimtinė aplinkybė (Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2015 m. sausio 27 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-147-677/2015).

EŽTT išskiria šiuos kriterijus, kuriais remiantis teismas vertina, ar proceso trukmė atitinka Europos Žmogaus Teisių Konvencijos (toliau – EŽTK) reikalavimus – tai bylos sudėtingumas (faktų, kuriuos reikia nustatyti, pobūdis, padarytų nusikalstamų veikų, kaltinamųjų skaičius, įrodymų kiekis ir jų rinkimo sudėtingumas, teisiniai bylos aspektai ir kt.), baudžiamajame procese persekiojamo asmens elgesys, institucijų veiksmai organizuojant bylos procesą, proceso reikšmė persekiojamam asmeniui (pavyzdžiui, taikytų procesinių prievartos priemonių griežtumas ir jų taikymo trukmė) ir kitos aplinkybės (2003 m. lapkričio 6 d. sprendimas byloje *M. prieš Lietuvą*, peticijos Nr. 53161/99). LAT pabrėžia, kad užsitęsusiame baudžiamajame procese poreikį kaltininkui švelninti bausmę nulemia ne viena konkreti išimtinė aplinkybė, bet jų visuma – viso bylos konteksto vertinimas yra teismo diskrecija, o išvadą dėl konkretaus proceso atitikties EŽTK 6 straipsnio 1 dalies reikalavimams visuomet lemia ne izoliuotas atskiro kriterijaus, bet jų visumos, vertinimas (Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2019 m. lapkričio 21 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-269-719/2019).

Poreikį bylos aplinkybes analizuoti ne atskirai, o visumoje, iliustruoja 2022 m. gruodžio 22 d. nutartis, kurioje kasacinis teismas atsisakymą nuteistiesiems taikyti BK 54 straipsnio 3 dalies nuostatas dėl pernelyg ilgos baudžiamojo proceso trukmės (iki bylą nagrinėjant kasaciniame teisme, baudžiamasis procesas tęsėsi 6 metus 6 mėnesius) grindė šia bylos aplinkybių visuma – ikiteisminis tyrimas pradėtas dėl 6 įtariamųjų, iš kurių dalis pasislėpė, dėl to nebuvo galimybės su jais atlikti proceso veiksmų; tyrimo trukmei įtaką darė šalyje paskelbtas karantinas dėl COVID-19 infekcijos plitimo; vienam iš nuteistųjų išvykus į užsienį, neįvyko dalis teismo posėdžių; proceso metu atsirado poreikis kreiptis į Kolumbijos Respublikos teisėsaugos institucijas dėl teisinės pagalbos ir sulaukti atsakymo. Teismas konstatavo, kad kasatoriams nesant suinteresuotiems proceso spartumu teisėsaugos institucijos ėmėsi reikiamų veiksmų, siekdamos greičiau užbaigti procesą bent dėl dalies įtariamųjų (Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2022 m. gruodžio 22 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-257-697/2022).

Tuo tarpu kitoje, 2019 m. spalio 31 d. nutartyje, LAT, pritardamas apeliacinės instancijos teismo sprendimui sušvelninti nuteistiesiems E. K. ir V. S. bausmę, paskiriant mažesnę nei sankcijoje numatyta, laisvės atėmimo bausmės trukmę, *inter alia* atsižvelgė į tai, kad baudžiamasis procesas nuo nuteistųjų sulaikymo dienos iki apeliacinės instancijos teismo nuosprendžio priėmimo dienos truko beveik 5 metus; byla nėra sudėtinga nei faktiniu, nei teisiniu požiūriu (byla nedidelės apimties – 6 tomų; nusikalstamos veikos susideda iš dviejų epizodų; kaltinti 3 asmenys; nėra didelio kiekio įrodymų), tačiau net keturis kartus buvo pradėta nagrinėti iš naujo pasikeitus teismo sudėčiai bylą nagrinėjant pirmosios ir apeliacinės instancijos teisme; Ispanijos Karalystei adresuoto teisinės pagalbos prašymo vykdymas užtruko beveik 2,5 metų; beveik pusė numatytų teismo posėdžių neįvyko ne dėl nuteistųjų kaltės, o dėl kitų priežasčių (gynėjų ir liudytojų nedalyvavimo, teismo užimtumo kitose bylose, teisėjų ir gynėjų ligų bei užsitęsusio teisinės pagalbos prašymo vykdymo). Remdamasis EŽTT išaiškinimu, jog suėmimo faktas savaime yra atskira aplinkybė, kurią būtina apsvarstyti vertinant, ar buvo pažeista EŽTK 6 straipsnio 1 dalis (EŽTT 2015 m. sausio 13 d. sprendimas byloje *Pawlak prieš Lenkiją*, peticijos Nr. 46887/06), kasacinis teismas pritarė Lietuvos apeliacinio teismo vertinimui, jog nuteistiesiems beveik 5 metus esant suimtiems, jie nepagrįstai ilgą laiką nebuvo tikri dėl savo teisinės padėties, nors patys neprisidėjo prie nepagrįstai ilgo baudžiamojo proceso (Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2019 m. spalio 31 d. nutartyje baudžiamojoje byloje Nr. 2K-208-976/2019).

Nepagrįstas ir ilgas kardamosios priemonės – suėmimo – taikymas, kaip sąžiningo ir tinkamo proceso, EŽTK 5 straipsnio nuostatų pažeidimas bei pagrindas nuteistajam

kompensuoti patirtą žalą taikant BK 54 straipsnio 3 dalies nuostatas ir sušvelninant jam paskirtą galutinę subendrintą laisvės atėmimo bausmę nuo 10 metų iki 9 metų, minimas ir naujausioje praktikoje – LAT mišrios Baudžiamųjų bylų ir Civilinių bylų skyrių išplėstinės kolegijos nutartyje (Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2022 m. birželio 30 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-7-39-1073/2022).

Baudžiamajame procese nuteistųjų (įtariamųjų, kaltinamųjų) ir teisėsaugos institucijų elgesys yra tarpiai susiję vienas su kitu ir vienas nuo kito priklausantys – kaltininko pozicija ir elgesys procese tiesiogiai lemia ikiteisminio tyrimo bei teismo galimų veiksmų apimtį ir greitį. Tarptautinėje teisėje pripažįstama, kad nors kaltinamajam negali būti priekaištaujama dėl naudojimosi nacionalinėje teisėje numatytais teisinės gynybos priemonėmis (pavyzdžiui, teise atsisakyti duoti parodymus, teise teikti prašymus), tačiau jo elgesys yra objektyviu veiksmu, galinčiu nulemti proceso pailginimą, už kurį valstybė neatsako (EŽTT 2007 m. gruodžio 11 d. sprendimas byloje *Pêcheur prieš Liuksemburgą*, peticijos Nr. 16308/02).

Teismų praktikos analizė leidžia daryti išvadą, kad siekiant pritaikyti BK 54 straipsnio 3 dalį, kuomet baudžiamojo proceso trukmė yra nepateisinamai ilga, yra būtina nustatyti šių aplinkybių visumą: 1) mažesnę nusikalstamos veikos pavojingumą; 2) mažesnę kaltininko asmenybės pavojingumą; 3) ilgą vykstančio baudžiamojo proceso (papildomai – ir taikytos kardamosios priemonės – suėmimo) trukmę; 4) aplinkybes, tiesiogiai lėmusias užsitęsusių ikiteisminį ir (ar) teisminį procesą, kurių negalima objektyviai pateisinti (papildomai – nepagrįstai (ilgai) taikytą kardomąją priemonę – suėmimą).

Nors nepagrįstai ilgas baudžiamasis procesas prieštarauja ne tik nacionalinei teisei (BPK 2 straipsniui, 44 straipsnio 5 daliai), bet ir tarptautinei teisei (pirmiausia, EŽTK 6 straipsnio 1 daliai), teismui pasinaudojus galimybe pernelyg ilgai užsitęsusio baudžiamojo proceso atveju sušvelninti bausmę kaltinamajam, toks kaltinamasis EŽTK atžvilgiu netenka aukos statuso (Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2016 m. spalio 18 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-281-746/2016). Laikoma, kad pažeista teisė į bylos nagrinėjimą per trumpiausią įmanomą laiką kaltinamajam yra kompensuota. Taigi, išanalizavus skirtingus BK 54 straipsnio 3 dalies taikymo atvejus, daroma išvada, kad analizuojama teisės norma galima pasiekti skirtingų tikslų: bendruoju atveju teisingumo principas leidžia paskirti padarytą nusikalstamą veiką ir kaltininko asmenybę realiai atitinkančią bausmę, o nepagrįstai ilgai užsitęsusiame baudžiamajame procese arba tuo atveju, kuomet nepagrįstai ilgai kaltininkui yra taikomos kardamosios priemonės – kompensuoti kaltininko asmens teisių pažeidimus mažinant kaltininko pareigų apimtį, t. y. švelninant kaltininko teisinę padėtį.

Apibendrinus išdėstyta, EŽTT ir nacionalinio kasacinio teismo jurisprudencijoje nepateisinamai ilga baudžiamojo proceso trukmė ir nepagrįstai ilga kardomosios priemonės (suėmimo) trukmė gali būti pripažįstamos išimtinėmis aplinkybėmis, sudarančiomis pagrindą teismui taikyti BK 54 straipsnio 3 dalį. Tam, jog šios aplinkybės būtų pripažintos išskirtinėmis, būtina nustatyti ilgą baudžiamojo proceso ir kardomųjų priemonių taikymo trukmę bei aplinkybes, kurios šios ilgos trukmės objektyviai negali pateisinti, *inter alia* nesudėtingą bylos pobūdį, siaurą jos apimtį. Nagrinėjamomis procesinėmis ypatybėmis pasižyminčiame baudžiamajame procese teismas taip pat turi vertinti valstybės institucijų ir kaltininkų veiksmus (neveikimą), siekiant užtikrinti vykstančio proceso spartumą, t. y. teismas privalo išsiaiškinti, ar ilgą proceso trukmę lėmė kokių nors subjektų veiksmai (jeigu atsakymas teigiamas – nustatyti, kokių subjektų veiksmai tai nulėmė), ar aplinkybės arba veiksmai, nulėmę proceso trukmę, yra objektyviai pateisinami, ar aptariami subjektai ėmėsi visų reikiamų priemonių, siekdami bylą išnagrinėti per įmanomus trumpiausius terminus ir pan. Nustačius, jog baudžiamojo proceso vilkinimą lėmė valstybės institucijų neveikimas arba nors valstybės institucijos ir ėmėsi veiksmų spartinti procesą, tačiau šie veiksmai buvo nepakankami, o teisiami kaltininkai neprisidėjo prie ilgos vykstančio proceso trukmės, konstatuojamas teisės į greitą bylos išnagrinėjimą pažeidimas, kuris privalo būti kompensuotas kaltininkui paskiriant sušvelnintą bausmę.

3.3. Kaltininko asmenybės, kaip išskirtinės aplinkybės, vertinimo problematika

Kaip išanalizuota aptariant prieštaringą kasacinio teismo praktiką išimtinių aplinkybių traktavimo aspektu, kaltininko asmenybės pavojingumo lygis yra vertinamas atsižvelgiant į tokias aplinkybes kaip nuteistojo šeiminiai ryšiai, sveikatos būklė, amžius, darbas, mokymasis ir studijavimas, nuteistojo galiojantys teistumai ir ankstesnis patraukimas administracinėn atsakomybėn, atsakomybę lengvinančios ir sunkinančios aplinkybės, nuteistojo charakteristika ir panašios aplinkybės.

Aptariamos aplinkybės kasacinio teismo praktikoje ne tik vienose bylose vertinamos, kaip išimtinės, o kitose – kaip tipinės, tačiau pirmosios ir apeliacinės instancijos teismų praktikos analizė leidžia įžvelgti ir kitą su kaltininko asmenybės pavojingumo vertinimu susijusią problematiką. Teismai, vertindami išimtinių aplinkybių komponentus (pirmiausiai, nusikalstamos veikos pavojingumą ir kaltininko asmenybės pavojingumą) atskirai ir bendrai su kitomis bylos aplinkybėmis, ne visuomet kiekvieno iš komponentų analizei suteikia vienodą dėmesį, o kiekvienam iš komponentų – vienodą teisinę reikšmę, sprenddami dėl bausmės švelninimo. Aptartini keletas teismų praktikos

pavyzdžių, kuriuose teigiamam kaltininko asmenybės vertinimui buvo suteiktas prioritetas prieš padarytos nusikalstamos veikos pavojingumo vertinimą.

Lietuvos apeliacinis teismas 2022 m. rugsėjo 5 d. nuosprendžiu pakeitė pirmosios instancijos teismo nuosprendį ir nuteistajai L. T. D. už BK 129 straipsnio 2 dalies 3 punkte numatytos nusikalstamos veikos padarymą paskyrė mažesnę, nei sankcijoje numatyta, laisvės atėmimo bausmės trukmę – 4 metus. Viena vertus, apeliacinės instancijos teismas nustatė, kad L. T. D., veikdama tiesiogine apibrėžta tyčia, padarė vieną labai sunkų, baigtą nusikaltimą (panaudodama šaliką pasmaugė savo sutuoktinį), nusikaltimas nebuvo atsitiktinis – nusikalstamos veikos išvakarėse nuteistoji atliko pasiruošimo veiksmus (sugirdė sutuoktiniui gydytojo nepaskirtų miegą gerinančių vaistų, dėl ko sutuoktinis įvykio dieną buvo labai mieguistas; įvykio dieną nuteistoji anksčiau iš darbo paleido nukentėjusį padėjusią prižiūrėti slaugytoją). Kita vertus, teismo vertinimu, dėl blogos sutuoktinio sveikatos būklės nulemtu nuolatinės sutuoktinio slaugos poreikio nuteistoji patyrė ilgalaikį didelį stresą, baimę ir nerimą. Būtent ilgalaikiai psichotraumuojančiai situacijai dėl sutuoktinio sveikatos būklės ir slaugos poreikio, kuri nuteistajai sukėlė adaptacijos sutrikimą, teismas skyrė išimtinę reikšmę, konstatuodamas, kad nužudymas nebuvo „*tipinis*“ (Lietuvos apeliacinio teismo 2022 m. rugsėjo 5 d. nuosprendis baudžiamojoje byloje Nr. 1A-138-843/2022).

Tuo tarpu LAT 2018 m. gruodžio 13 d. nutartyje sutiko su apeliacinės instancijos teismo vertinimu, kad pirmosios instancijos teismas, taikydamas BK 54 straipsnio 3 dalį, padarytų nusikalstamų veikų ir kaltininko vaidmens pavojingumą nepagrįstai sumenkino ir daugelį bylos aplinkybių aiškino nuteistojo naudai, išskirtinį dėmesį sutelkdamas nuteistojo asmenybei ir jo šeiminei aplinkybėms, *inter alia* aplinkybei, kad beveik 3 metus slapstydamsis nuo teisėsaugos institucijų nuteistasis neva jau patyrė neigiamus padarinius, tokius kaip izoliaciją nuo šeimos, nuteistojo brolio žūtį, negalėjimą dalyvauti nuteistojo mėgstamoje veikloje, kurioje jis garsino savo miesto vardą ir prisidėjo prie šios veiklos plėtojimo, taip pat bendrauti su draugais (Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2018 m. gruodžio 13 d. nutartyje baudžiamojoje byloje Nr. 2K-377-489/2018).

Kaip matyti tiek iš kasacinio teismo formuojamos praktikos vertinant kaltininko asmenybės pavojingumą analizės, pateiktos aptariant išimtinių aplinkybių institutą, tiek ir iš šiame skyriuje aptartų pavyzdžių, teismų praktikoje esti atvejų, kuomet, taikant BK 54 straipsnio 3 dalį, (teigiamam) kaltininko asmenybės pavojingumo vertinimui ne tik suteikiama pirmenybė prieš (didesnio) padarytos nusikalstamos veikos pavojingumo vertinimą, bet ir atvejų, kuomet teismai nepagrįstai tam tikras nusikalstamą veiką ar

kaltininko asmenybę apibūdinančias aplinkybes traktuoja kaltininko naudai, siekdami jam sušvelninti bausmę.

Ši magistro darbo autorės išskirta problematika taip pat pastebima ir teisės doktrinoje. Dr. D. Pranka nurodo, kad sprendimų, kuriuose daug detaliau už padarytą nusikalstamą veiką yra aptariama nuteistojo charakteristika, priežastimi gali būti ilgai trunkantis žodinis bylos nagrinėjimas teismo posėdžiuose, kurių metu teisėjas turi galimybę susipažinti su kaltinamuoju, susidaryti apie jį savo nuomonę. Tai gali turėti įtakos priimant sprendimą dėl švelnesnės bausmės paskyrimo, neįvertinant ar netinkamai įvertinant padarytos nusikalstamos veikos pavojingumą (Pranka, 2020, p. 71).

Magistro darbo autorė sutinka su dr. D. Prankos išreikšta pozicija. Detalizuojant aptariamą teismų praktikoje kylančios problematikos priežastis, pastebėtina, kad teismo bylų nagrinėjimo procese didelis dėmesys yra suteikiamas teisėjo vidiniam įsitikinimui. Dr. Jaunius Gumbio teigimu, teisėjai negali visiškai izoliuotis nuo savo asmeninių ir visuomenės pažiūrų, todėl kiekvienoje byloje esti subjektyvumo, kuris yra neišvengiamas vien dėl to, kad diskreciją turintis asmenys nėra visiškai indiferentiški aplinkai (Gumbis, 2004 cituota Kazanavičiūtė, 2009, p. 98). Manytina, kad nusikalstamos veikos pavojingumo vertinimas, daugiausiai susijęs su objektyviais vertinimo kriterijais (pavyzdžiui, nusikalstamos veikos pobūdžiu, stadija, kilusiais padariniais ir kt. požymiais), dažnai yra paprastesnis veiksmas nei kaltininko asmenybės pavojingumo vertinimas, kuris yra daugiau susijęs su subjektyviais kriterijais (kaip antai, kaltininko praeities nusižengimų teisei, brandos, užsiėmimo, išsilavinimo, sveikatos būklės ir kt. aplinkybių įtaka padarytai nusikalstamai veikai, pakartotinei kaltininko nusikalstamo elgesio rizikai, taip pat bausmės tikslų pasiekimo potencialo vertinimas). Nepaisant kaltininko asmenybės pavojingumo vertinimo sudėtingumo, magistro darbo autorės nuomone, subjektyvūs kriterijai konkrečiam teismui atliekant jų vertinimą tampa artimesni, labiau „žmogiški“ nei padarytos nusikalstamos veikos pavojingumo kriterijai, ypač atsižvelgiant į tuos atvejus, kuomet teismas turi galimybę vykstančiuose teismo posėdžiuose įvertinti kaltininką betarpiškai.

LAT formuojamoje praktikoje laikosi pozicijos, kad nusikalstamos veikos pavojingumo ir kaltininko asmenybės pavojingumo požymiai, vertinant išimtinių aplinkybių buvimą, teisine prasme yra lygiaverčiai. Antai, kasacinis teismas nurodo, kad apeliacinės instancijos teismas turi atsižvelgti į visumą byloje nustatytų aplinkybių, o ne tik į selektyviai atrinktas (tik teigiamai apibūdinančias nuteistojo asmenybę ar jo gynybinę versiją patvirtinančias) aplinkybes, turinčias reikšmės bausmės individualizavimui ir teisingumo principo įgyvendinimui (Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2019 m. balandžio 30 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-112-895/2019). Magistro darbo autorės

vertinimu, šiuo kasacinio teismo išaiškinimu dar kartą pabrėžta, kad nors konkrečioje baudžiamojoje byloje gali egzistuoti tiek nuteistojo bausmės švelninimui pagrindą sudarančios, tiek tokio pagrindo nesudarančios aplinkybės, bylą nagrinėjantis teismas turi vertinti šių aplinkybių visumą, nuspręsti, kokių aplinkybių byloje yra daugiau, o priešingas aplinkybes – motyvuotai atmesti. Taigi, netoleruoti teismų praktikos pavyzdžiai, kuriuose nuteistojo asmenybės pavojingumo vertinimas iškeliamas prieš padarytos nusikalstamos veikos pavojingumo vertinimą arba teismų sprendimai, kuriuose bylos aplinkybės nepagrįstai traktuojamos nuteistojo naudai, siekiant jam sušvelninti bausmę, remiantis BK 54 straipsnio 3 dalimi.

3.4. Bausmės švelninimo, taikant teisingumo principą, problematika bylose, susijusiose su disponavimu narkotinėmis ir psichotropinėmis medžiagomis

Magistro darbo autorės atlikta teismų praktikos, taikant BK 54 straipsnio 3 dalį, analizė leidžia teigti, kad neretai aptinkama įsigaliojusių teismų sprendimų, kuriuose kaltininkams yra paskiriamos BK 260 straipsnio 1-3 dalių sankcijose nenumatytos rūšies ar trukmės bausmės. Atsižvelgiant į dažną bausmės švelninimą nurodytos kategorijos bylose bei aktyvias viešojoje erdvėje kylančias diskusijas, susijusias su baudžiamosios atsakomybės už disponavimą narkotinėmis ar psichotropinėmis medžiagomis ypatumais (taigi, aptariamų nusikalstamų veikų aktualumą), magistro darbe bus plačiau išanalizuotos BK 260 straipsnio 1-3 dalyse numatytos sankcijos ir jų įtaka BK 54 straipsnio 3 dalies taikymui.

Aktualioje BK 260 straipsnio 1 dalies redakcijoje už neteisėtą narkotinių ar psichotropinių medžiagų gaminimą, perdirbimą, įgijimą, laikymą, gabenimą ar siuntimą, turint tikslą jas parduoti ar kitaip platinti, arba jų pardavimą ar kitokį platinimą yra numatytas laisvės atėmimas nuo 2 iki 8 metų. BK 260 straipsnio 2 dalyje už disponavimą dideliu kiekiu narkotinių ar psichotropinių medžiagų, turint tikslą jas platinti, arba didelio jų kiekio pardavimą ar kitokį platinimą gresia laisvės atėmimas nuo 8 iki 10 metų. BK 260 straipsnio 3 dalies redakcijoje už neteisėtą disponavimą labai dideliu kiekiu narkotinių ar psichotropinių medžiagų yra numatytas laisvės atėmimas nuo 10 iki 15 metų. BK 260 straipsnio 1-3 dalių sankcijose nėra numatytos kitos, alternatyvios bausmių rūšys.

Laisvės atėmimo bausmės ribos BK 260 straipsnio 1 dalies sankcijoje, lyginant jas su kitų sunkių nusikaltimų, už kurių padarymą, kaip maksimali, numatyta 8 metų laisvės atėmimo bausmė, yra siauresnės nei labiau paplitusi juridinė technika sankcijoje numatyti tik maksimalią (8 metai), bet nenumatant minimalios, laisvės atėmimo bausmės ribą

(pavyzdžiui, BK 132 straipsnio 3 dalies, 150 straipsnio 2 dalies, 178 straipsnio 3 dalies, 220 straipsnio 2 dalies, 250 straipsnio 1 dalies ir kt. sankcijos), arba juridinė technika ir nenumatant minimalios laisvės atėmimo bausmės ribos, ir numatant alternatyvią, švelnesnę bausmės rūšį (pavyzdžiui, BK 147¹ straipsnio 2 dalies, BK 156 straipsnio 1 dalies, BK 162 straipsnio 1 dalies, BK 199 straipsnio 3 dalies sankcijos). Tačiau esti ir veikų, už kurias numatytos dar siauresnės laisvės atėmimo bausmės ribos nei BK 260 straipsnio 1 dalies sankcijoje. Pavyzdžiui, laisvės atėmimas nuo 3 iki 8 metų (BK 251 straipsnio 2 dalis, 278 straipsnio 2 dalis, 318 straipsnio, 3 dalis, 319 straipsnio 2 dalis) arba laisvės atėmimas nuo 4 iki 8 metų (BK 251¹ straipsnio 1 dalis, 253 straipsnio 2 dalis, 316 straipsnio 2 dalis, 320 straipsnio 3 dalis, 323 straipsnio 2 dalis). Darytina išvada, kad BK 260 straipsnio 1 dalies ribos, lyginant su kitomis veikomis, už kurių padarymą, kaip maksimali, numatyta 8 metų laisvės atėmimo bausmė, yra vienos siauresnių, tačiau ne pačios siauriausios.

Tuo tarpu laisvės atėmimo bausmės ribos BK 260 straipsnio 2 dalies sankcijoje, lyginant jas su kitų sunkių nusikaltimų, už kurių padarymą, kaip maksimali, numatyta 10 metų laisvės atėmimo bausmė, yra pačios griežčiausios visame baudžiamajame įstatyme. Nagrinėjamosiose sankcijose už kitų nusikalstamų veikų padarymą arba nėra numatoma minimali laisvės atėmimo bausmės trukmė (BK 135 straipsnio 1 dalis, 149 straipsnio 2 dalis, 183 straipsnio 2 dalis, 250 straipsnio 2 dalis, 250⁴ straipsnio 1 dalis, 280 straipsnio 2 dalis), paliekant plačią bausmės trukmės parinkimo diskreciją teismui, arba sankcijos ribos yra ženkliai didesnės: nuo 2 iki 10 metų (pavyzdžiui, BK 147 straipsnio 1 dalis, 180 straipsnio 3 dalis, 256 straipsnio 2 dalis), nuo 3 iki 10 metų (pavyzdžiui, 199 straipsnio 4 dalis, 263 straipsnio 2 dalis, 264 straipsnio 2 dalis), nuo 4 iki 10 metų (pavyzdžiui, BK 119 straipsnio 1 dalis, 292 straipsnio 3 dalis), nuo 5 iki 10 metų (BK 251 straipsnio 3 dalis) arba nuo 6 iki 10 metų (BK 251¹ straipsnio 2 dalis, 254 straipsnio 2 dalis, 266 straipsnio 3 dalis).

Laisvės atėmimo bausmės ribos BK 260 straipsnio 3 dalies sankcijoje, lyginant jas su kitų labai sunkių nusikaltimų, už kurių padarymą, kaip maksimali, numatyta 15 metų laisvės atėmimo bausmė, taip pat yra mažiausios visame BK. Antai, randami tokie platesnių sankcijos ribų pavyzdžiai, kaip: 3-15 metų (BK 249 straipsnio 1 dalis); 5-15 metų (BK 263 straipsnio 3 dalis); 6-15 metų (BK 119 straipsnio 2 dalis); 7-15 metų (BK 129 straipsnio 1 dalis) laisvės atėmimo.

Vadovaujantis BK 61 straipsniu, bausmė nuteistajam yra skiriama nuo bausmės vidurkio, atsižvelgiant į atsakomybę lengvinančių ir sunkinančių aplinkybių buvimą. Taigi, už BK 260 straipsnio 1 dalyje numatytą nusikaltimą bausmė nuteistajam turėtų būti parenkama ją skaičiuojant nuo 5 metų, už BK 260 straipsnio 2 dalyje numatytą

nusikaltimą – nuo 9 metų, o už BK 260 straipsnio 3 dalyje numatytą nusikaltimą – nuo 12 metų 6 mėnesių laisvės atėmimo bausmės vidurkio.

Tiek magistro darbo autorės atlikta sisteminė pasirinktų BK sankcijų analizė, tiek ir teisės doktrinoje atlikti panašaus pobūdžio moksliniai tyrimai leidžia teigti, kad nacionalinio įstatymų leidėjo pasirinkta baudžiamoji politika dėl atsakomybės už disponavimą narkotinėmis ar psichotropinėmis medžiagomis yra griežta – pasireiškia aukštomis ir siauromis BK 260 straipsnio sankcijose numatytos laisvės atėmimo bausmės ribomis. Anot dr. D. Prankos, tiek panašaus pobūdžio nusikalstamų veikų sankcijos, tiek ir sankcijos už kitokias nusikalstamas veikas, šias sankcijas lyginant su sankcijomis už disponavimą dideliu ir labai dideliu kiekiu narkotinių medžiagų, leidžia daryti prielaidą, kad BK 260 straipsnio 2 ir 3 dalies sankcijos yra nepagrįstai griežtos (Pranka, 2020, p. 63). Siekiant išanalizuoti įstatymų leidėjo griežtos baudžiamosios politikos reglamentuojant BK 260 straipsnyje numatytus nusikaltimus įtaką teismų praktikoje, toliau pateiktini išanalizuotose aptariamose kategorijos bylose pastebėtos problematikos apibendrinimai.

Teismų praktikos pagal BK 260 straipsnio 1 dalį analizė rodo, kad teismai, nepaisydami ankstesnių nuteistojo teistumų (kartais netgi susijusių su ankstesniu narkotinių ir psichotropinių medžiagų disponavimu), anksčiau nuteistajam taikytų švelnesnių bausmių ir bausmių vykdymo atidėjimo, taip pat nepaisydami nuteistojo turimų ankstesnių administracinių nuobaudų, taiko BK 54 straipsnio 3 dalį, *inter alia* atsižvelgdami į jauną nuteistojo amžių, sunkią sveikatos būklę, darbinę veiklą, teigiamą charakteristiką, priklausomybės nuo neleistinų medžiagų nebuvimą, nuteistojo šeiminei padėti, įskaitant našlystę, partnerio ir vaikų turėjimą bei poreikį jais pasirūpinti. Analizuotose bylose teismas, vietoje laisvės atėmimo bausmės, skyrė švelnesnes bausmių rūšis – areštą bei laisvės apribojimą (Lietuvos apeliacinio teismo 2020 m. birželio 4 d. nuosprendis baudžiamojame bylose Nr. 1A-261-1076/2020, Šiaulių apygardos teismo 2022 m. birželio 9 d. nuosprendis baudžiamojame bylose Nr. 1A-173-875/2022, Vilniaus apygardos teismo 2022 m. spalio 18 d. nuosprendis baudžiamojame bylose Nr. 1A-525-1035/2022).

Teismų praktikos analizė skiriant BK 260 straipsnio 2 dalies sankcijoje nenumatytas, švelnesnes bausmes taip pat leidžia teigti, kad teismai tokioms kaltininko šeiminei padėti apibūdinančioms aplinkybėms, kaip šeimos finansinio išlaikymo ir gerovės užtikrinimo būtinybė, suteikia nepagrįstą prioritetą prieš (didesnį) nusikalstamos veikos pavojingumą. Sprendimą skirti trumpesnę, nei sankcijoje numatyta, laisvės atėmimo bausmę teismai taip pat linkę motyvuoti nuteistojo interesu neprarasti socialinių įgūdžių ir susiformavusių ryšių bei aplinkybe, kad atliekant ilgą laisvės atėmimo bausmę ženkliai sumažėja (išnykta) prielaidos nuteistajam atlikus bausmę gebėti rinktis teisėtą gyvenimo

būdą (Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2018 m. balandžio 3 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-126-693/2018, Klaipėdos apygardos teismo 2022 m. spalio 27 d. nuosprendis baudžiamojoje byloje Nr. 1A-2-606/2022, Klaipėdos apygardos teismo 2022 m. gruodžio 15 d. nuosprendis baudžiamojoje byloje Nr. 1A-359-795/2022).

Analogiški teismų motyvai pastebimi ir švelninant bausmes už disponavimą labai dideliu kiekiu narkotinių ar psichotropinių medžiagų (BK 260 straipsnio 3 dalis), išimtinėmis aplinkybėmis laikant teigiamą nuteistojo charakteristiką, turimą darbą ir dalyvavimą visuomeninėje veikloje, jauną amžių, vaikų interesus augti prižiūrimiems tėvų, sunkią nuteistojo sveikatos būklę. Analizuojamos veikos kontekste teismai skiriamą bausmę švelnina tiek parinkdami trumpesnę laisvės atėmimo bausmės terminą, tiek skirdami švelnesnes bausmių rūšis – laisvės apribojimą ar areštą (Lietuvos apeliacinio teismo 2015 m. gruodžio 4 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 1A-636-495/2015, Lietuvos apeliacinio teismo 2018 m. balandžio 25 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 1A-229-449/2018, Vilniaus apygardos teismo 2018 m. gruodžio 20 d. nuosprendis baudžiamojoje byloje Nr. 1-231-654/2018, Lietuvos apeliacinio teismo 2023 m. kovo 2 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 1A-13-843/2023).

Išanalizavus teismų argumentus taikant BK 54 straipsnio 3 dalį asmenims, padariusiems BK 260 straipsnio 1-3 dalyse numatytus nusikaltimus, pastebima dažnai abejotinai pagrįsta tokių sprendimų motyvacija. Kaip pastebima analizuojant kasacinio teismo praktiką, BK 54 straipsnio 3 dalies taikymo atvejai asmenims, teisiamiems už disponavimą narkotinėmis ar psichotropinėmis medžiagomis, pripažįstami netinkamais, kuomet žemesnių instancijų teismai nepagrįstai daugelį bylos aplinkybių aiškina nuteistojo naudai, išskirtinį dėmesį sutelkdami nuteistojo asmenybei (Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2018 m. gruodžio 13 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-377-489/2018). Kaip buvo nurodyta aptariant prieštaringą kasacinio teismo praktiką tas pačias aplinkybes pripažįstant ir išimtinėmis, ir tipinėmis skirtingose baudžiamosiose bylose, teisės doktrinoje patikslinama, kad kritikuotini teismų sprendimai taikyti BK 54 straipsnio 3 dalį, kai byloje nustatytos tipinės panašių bylų kategorijoms aplinkybės, kurios aiškiai nesuponuoja būtinybės nukrypti nuo formalių sankcijos ribų, taip pažeidžiant teismų praktikos nuoseklumą. Sunkinančių aplinkybių nebuvimas, prisipažinimas ir gailėjimasis, darbo, vaikų turėjimas, teigiamos darbdavių, mokslo įstaigų charakteristikos bei teistumų nebuvimas rodo tik tipinį kaltininko portretą, kuriam 54 straipsnio 3 dalis netaikytina (Būdvytis, 2012, p. 1172).

Manytina, kad teismai bylose, susijusiose su narkotinių ir psichotropinių medžiagų disponavimu pagal BK 260 straipsnio 1-3 dalis, dažnai nepagrįstai vadovaujasi išimtinai

vien tik nuteistojo ir jo šeimos interesais, laisvės atėmimo bausmės pakeitimo į švelnesnę bausmę reikalingumą motyvuodami tokiais argumentais, kaip prarasti nuteistojo socialiniai ir šeiminiai ryšiai, galimas naujų nusikalstamų veikų darymas nuteistajam išėjus į laisvę, kadangi nuteistajam ilgai kalint gali būti prarandama viltis rinktis legalius pajamų uždirbimo šaltinius. Šie teismų motyvai ne tik neatitinka ankstesniuose magistro darbo skyriuose aptarto imperatyvo teismui skiriant bausmę subalansuoti nuteistojo, nukentėjusiojo ir visuomenės interesus, bet ir BK 260 straipsnio atskirose dalyse reglamentuotos baudžiamosios atsakomybės atžvilgiu negali būti traktuojami, kaip išimtiniai. Priešingai, jie yra būdingi visų nusikalstamų veikų, už kurias yra skiriama ilgos trukmės laisvės atėmimo bausmė, atveju, tad aptariamus motyvus traktuoti, kaip išimtinai pagrindžiančius BK 54 straipsnio 3 dalies taikymo būtinumą, nėra objektyvaus pagrindo.

Magistro darbo autorės vertinimu, baudžiamųjų bylų dėl BK 260 straipsnio 1-3 dalyse numatytų nusikaltimų analizė leidžia daryti išvadą, kad valstybės pasirinkta baudžiamoji politika už disponavimą narkotinėmis ar psichotropinėmis medžiagomis, numatant griežtas ir, pabrėžtina, siauras laisvės atėmimo bausmės ribas, nenumatant alternatyvių bausmių rūšių⁶, tiesiogiai lemia formaliai nepagrįstą BK 54 straipsnio 3 dalies taikymą. Teismai, būdami suvaržyti siauruose BK 260 straipsnio sankcijų rėmuose, skirdami bausmes dažnai susiduria su dilema, kuomet sankcijoje numatyta bausmė ir jos dydis tampa neadekvačia padarytai nusikalstamai veikai ir kaltininko asmenybei, tačiau taip pat neegzistuoja išimtinių aplinkybių, kurių pagrindu bausmę būtų galima švelninti. Tokiais atvejais teismai dažnai nepagrįstai konstatuoja mažesnę rūšinę kaltininko asmenybės pavojingumą, įprastas aplinkybes traktuodami išimtinėmis. Taigi, analizuojamos kategorijos bylos, susijusios su narkotinių ir psichotropinių medžiagų disponavimu, yra vienas iš aktualių BK 54 straipsnio 3 dalies taikymo pavyzdžių, kuomet būtent analizuojamas bausmės švelninimo pagrindas tampa paskutine galimybe teismams įvykdyti ne formalųjį, bet tikrąjį, teisingumą. Kaip matyti iš atliktos teismų praktikos analizės, teismo diskrecinė teisė švelninti bausmę yra ypač svarbi, *inter alia* atsižvelgus į tai, kad BK 260 straipsnio 1-3 dalyje numatytus nusikaltimus dažnai padaro jauni asmenys,

⁶ Pastebėtina, kad sankcijos už disponavimą narkotinėmis ir psichotropinėmis medžiagomis ilgą laiką nėra koreguotos – BK 260 straipsnio 1 dalyje numatytos sankcijos ribos nekinta nuo 2004 m. liepos 5 d. (Lietuvos Respublikos baudžiamojo kodekso 20, 42, 63, 67, 68, 72, 75, 77, 82, 90, 91, 92, 95, 97, 128, 144, 148, 150, 178, 182, 194, 195, 201, 204, 205, 210, 211, 212, 220, 221, 222, 223, 230, 236, 246, 248, 260, 263, 287, 306 straipsnių pakeitimo ir papildymo bei kodekso papildymo 228¹ straipsniu įstatymas Nr. IX-2314), o BK 260 straipsnio 2 ir 3 dalies sankcijų ribos – nuo 2003 m. balandžio 10 d. (Lietuvos Respublikos baudžiamojo kodekso, patvirtinto 2000 m. rugsėjo 26 d. įstatymu Nr. VIII-1968, 4, 7, 9, 23, 25, 37, 39, 44, 46, 47, 48, 51, 61, 62, 65, 67, 74, 75, 90, 92, 95, 97, 102, 105, 118, 119, 143, 175, 178, 186, 187, 188, 189, 199, 202, 212, 213, 215, 227, 249, 250, 251, 257, 260, 263, 272, 281, 291 straipsnių pakeitimo ir papildymo bei kodekso papildymo 391 ir 306¹ straipsniais įstatymas Nr. IX-1495).

kuriems ilga įkalinimo bausmė yra ypač žalinga. BK 54 straipsnio 3 dalies lankstumas teismams padeda aktyviai reaguoti į gyvenimo pokyčius, į kuriuos sureaguoti nespėja arba to nenori padaryti įstatymų leidėjas, bei paskirti faktiniu požiūriu teisingą bausmę.

Išanalizuoti teismų praktikos pavyzdžiai leidžia teigti, kad skirdami bausmes už BK 260 straipsnio 1-3 dalyse numatytų nusikaltimų padarymą teismai skiria ne tik trumpesnę laisvės atėmimo bausmės trukmę, bet tam tikrais atvejais – ir švelnesnę bausmės rūšį, pavyzdžiui, areštą arba laisvės apribojimą.

Atsižvelgus į tai, manytina, kad dažnas teismų praktikoje pastebimas bausmės už disponavimą narkotinėmis ar psichotropinėmis medžiagomis švelninimas, vadovaujantis BK 54 straipsnio 3 dalimi, rodo, jog dabartinės, ilgą laiką nesikeičiančios BK 260 straipsnio 1-3 dalies sankcijų ribos nebeatitinka šiuolaikinės (manytina, nuo paskutinių aptariamų sankcijų ribų pokyčių pasikeitusios) visuomenės realijų. Magistro darbo autorės vertinimu, išanalizuota teismų praktika skirti BK 260 straipsnio dalių sankcijose nenumatytos rūšies ar trukmės bausmes indikuoja poreikį įstatymų leidėjui koreguoti aptariamą baudžiamosios atsakomybės ribas, numatant platesnes laisvės atėmimo bausmės trukmės minimalias ribas ir (ar) alternatyvias, švelnesnes bausmės rūšis.

Sutiktina su teisės doktrinoje reiškiamą mintimi, kad tik stabili ir vienoda baudžiamoji politika bei teismų praktika, t. y. konkretūs ir neprieštaringi skiriamų bausmių kriterijai, teisiams gali visapusiškai garantuoti teisingumo principo įgyvendinimą kiekvienoje baudžiamojoje byloje (Būdvytis, 2012, p. 1164). Įstatymų leidėjui nesudarius tinkamų prielaidų teisingos bausmės paskyrimui, ją parenkant iš BK 260 straipsnio sankcijų, t. y. nustatius itin siauras vienintelės bausmės rūšies – laisvės atėmimo bausmės – ribas, siekdami pagrįsti adekvačios (rūšine, o ne formaliąja – atitikties baudžiamojo įstatymo sankcijai – prasme) bausmės už padarytą nusikalstamą veiką kaltininkui paskyrimą, teisėjai dažnai yra priversti nepagrįstai tipines aplinkybes laikyti išskirtinėmis ir taikyti BK 54 straipsnio 3 dalį.

IŠVADOS

1. Teisės doktrinoje nėra sutariama dėl vieningo teisingumo apibrėžimo nurodant, kad jis turėtų būti aiškinamas *ad hoc*. Tuo tarpu konstitucinėje jurisprudencijoje teisingumo principas apibūdinamas, kaip numatantis reikalavimus tinkamam baudžiamajam procesui ir bausmių skyrimui. Tačiau siauriausiai teisingumas suprantamas kasacinėje jurisprudencijoje jį siejant su teisingos bausmės, kuri turi atitikti BK numatytą bausmės paskirtį ir bendruosius bausmių skyrimo pagrindus, paskyrimu.
2. Įstatymų leidėjas turi konstitucinę pareigą sudaryti prielaidas teismui vykdyti teisingumą – baudžiamajame įstatyme numatyti tokias bausmes ir jų skyrimo taisykles, kurios leistų teismui parinkti kaltininko padarytai nusikalstamai veikai proporcingą bausmę. Tuo tarpu teismas kiekvienoje byloje privalo, suderindamas nuteistojo, nukentėjusiojo ir visuomenės interesus, paskirti teisingą bausmę, prireikus nukrypdamas nuo sankcijos ribų ir paskirdamas švelnesnę bausmę pagal BK 54 straipsnio 3 dalį.
3. Teismų praktikoje BK 54 straipsnio 3 dalies taikymas siejamas su išimtinėmis aplinkybėmis, apibūdinančiomis mažesnę kaltininko asmenybės ir padarytos nusikalstamos veikos pavojingumą. Tačiau teismų praktika vertinant tokias aplinkybes, kaip jaunas nuteistojo amžius, ankstesnių teistumų nebuvimas, užimtumas profesine, moksline veikla, su nuteistojo šeimine padėtimi ir išlaikytiniais susijusias aplinkybes, pavyzdžiui, sunkią sugyventinio ar sutuoktinio sveikatos būklę, mažamečių, nepilnamečių ar neįgalių asmenų išlaikymą ir našlystę, vien tik sunkinančių aplinkybių nebuvimas, dažniausios lengvinančios aplinkybės (prisipažinimas ir gailėjimasis) egzistavimą, teigiamas darbdavių ar mokslo įstaigų charakteristikas, yra prieštaringa, kadangi tos pačios aplinkybės vienos bylose pripažįstamos išimtinėmis, o kitose – tipinėmis.
4. Nepateisinamai ilga baudžiamojo proceso trukmė ir kardomosios priemonės – suėmimo, taikymas, nesant objektyvių tai pateisinančių aplinkybių, teismų praktikoje laikomos išimtinėmis aplinkybėmis, sudarančiomis pagrindą taikyti BK 54 straipsnio 3 dalį, *inter alia* kuomet atsižvelgus į nesudėtingą bylos pobūdį ir siaurą jos apimtį konstatuojama, kad valstybė nesiėmė (pakankamų) priemonių paspartinti baudžiamąjį procesą, o nuteistieji, nevilkinę proceso, nepagrįstai ilgai nebuvo tikri dėl savo teisinės padėties.

5. Nors padarytos nusikalstamos veikos ir kaltininko asmenybės pavojingumas turi vienodą teisinę reikšmę sprendžiant dėl BK 54 straipsnio 3 dalies taikymo, esti atvejų, kuomet kaltininko asmenybę apibūdinančioms aplinkybėms suteikiamas nepagrįstas prioritetas prieš kitas bylos aplinkybes. Manytina, kad aptariamą problematiką lemia subjektyvūs kaltininko asmenybės pavojingumo vertinimo kriterijai, kurie teismui tampa artimesni už dažnai objektyvesnius padarytos nusikalstamos veikos pavojingumo vertinimo kriterijus.
6. Išanalizavus BK 54 straipsnio 3 dalies taikymą bylose, susijusiose su narkotinių ir psichotropinių medžiagų disponavimu, matyti, kad bausmės švelninimą dažnai lemia griežtos ir itin siauros BK 260 straipsnio 1-3 dalių sankcijos, kurios verčia teismus tipines bylos aplinkybes traktuoti išimtinėmis.

ŠALTINIŲ SĄRAŠAS

Teisės norminiai aktai.

Tarptautiniai teisės aktai:

1. Europos žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencija (1950). *Valstybės žinios*, 1995, 40-987.

Nacionaliniai teisės aktai:

2. Lietuvos Respublikos Konstitucija (1992). *Valstybės žinios*, 33-1014.
3. Lietuvos Respublikos teismų įstatymas (1994). *Valstybės žinios*, 46-851.
4. Lietuvos Respublikos baudžiamasis kodeksas (2000). *Valstybės žinios*, 89-2741.
5. Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodeksas (2002). *Valstybės žinios*, 37-1341.
6. Lietuvos Respublikos baudžiamojo kodekso, patvirtinto 2000 m. rugsėjo 26 d. įstatymu Nr. VIII-1968, 4, 7, 9, 23, 25, 37, 39, 44, 46, 47, 48, 51, 61, 62, 65, 67, 74, 75, 90, 92, 95, 97, 102, 105, 118, 119, 143, 175, 178, 186, 187, 188, 189, 199, 202, 212, 213, 215, 227, 249, 250, 251, 257, 260, 263, 272, 281, 291 straipsnių pakeitimo ir papildymo bei kodekso papildymo 391 ir 306¹ straipsniais įstatymas Nr. IX-1495 (2003). *Valstybės žinios*, 38-1733.
7. Lietuvos Respublikos baudžiamojo kodekso 20, 42, 63, 67, 68, 72, 75, 77, 82, 90, 91, 92, 95, 97, 128, 144, 148, 150, 178, 182, 194, 195, 201, 204, 205, 210, 211, 212, 220, 221, 222, 223, 230, 236, 246, 248, 260, 263, 287, 306 straipsnių pakeitimo ir papildymo bei kodekso papildymo 228¹ straipsniu įstatymas Nr. IX-2314 (2004). *Valstybės žinios*, 108-4030.
8. Lietuvos Respublikos baudžiamojo kodekso 43, 47, 54, 62, 63, 64, 68¹, 68², 71, 75, 90, 226 ir 227 straipsnių pakeitimo įstatymas Nr. XIII-653 (2017). TAR, 15859.

Specialioji literatūra.

9. Abramavičius, A. et al (2004). *Lietuvos Respublikos baudžiamojo kodekso komentaras. Bendroji dalis (1-98 straipsniai)*. Vilnius: Teisinės informacijos centras.
10. Baublys, L. (2005). *Antikinė teisingumo samprata ir jos įtaka Vakarų teisės tradicijai*. Vilnius: Mykolo Riomerio universitetas.
11. Būdvytis G. (2012). *Išimtinių aplinkybių anatomija arba teisingumo principo samprata ir jo įgyvendinimas bausmių skyrimo procese*. Socialinių mokslų studijos, 4(3), 1157-1176.

12. Drakšas, R. (2008). *Baudžiamoji atsakomybė ir jos realizavimo formos*. Vilnius: Justitia.
13. Drakšas, R. (2016). *Teisingumo principas skiriant bausmę*. Teisės apžvalga, 2(14), 75-97.
14. Goda, G. et al (2003). *Lietuvos Respublikos baudžiamojo kodekso komentaras. I-IV dalys (1-220 straipsniai)*. Vilnius: Teisinės informacijos centras.
15. Gumbis, J. (2004). *Teisinė diskrecija: socialinis požiūris*. Teisė, 52, 40-61.
16. Gumuliauskas, A. (2003). *Teisingumo principas ir jo reikšmė naujajame Lietuvos Respublikos baudžiamajame kodekse*. Teisė, 48, 90-99.
17. Gumuliauskas, A. (2004). *Teisėjo nuožiūra skiriant bausmę*. Jurisprudencija, 61(53), 85-94.
18. Gutauskas, A. (2013). Konstitucinės jurisprudencijos įtaka baudžiamosios justicijos formavimuisi: teorija ir praktika. Iš: Baltūsis et al (2013). *Konstitucionalizmas ir teisės politika Europos Sąjungoje*. Mokslo studija. Vilnius: Mykolo Riomerio universitetas, 129-154.
19. Kazanavičiūtė, R. (2009). *Klasikinis požiūris į teisėją kaip į teisės aiškintoją ir taikytoją*. Teisė, 70, 86-101.
20. Piesliakas, V. (2008). *Bausmės individualizavimas ir teisingumo principo įgyvendinimas skiriant bausmes*. Jurisprudencija, 11(113), 7-15.
21. Piesliakas, V. (2009). *Lietuvos baudžiamoji teisė. Pirmoji knyga*. Vilnius: Justitia.
22. Pranka, D. (2019). *Baudžiamosios atsakomybės už neteisėtą disponavimą narkotinėmis ar psichotropinėmis medžiagomis praktinės problemos ir teisinio reguliavimo trūkumai*. Teisės problemos, 2(98), 27-57.
23. Pranka, D. (2020). *Teisingos bausmės beiškant: švelnesnės bausmės skyrimas už neteisėtą disponavimą dideliu ar labai dideliu narkotinių ar psichotropinių medžiagų kiekiu*. Teisės problemos, 1(99), 57-83.
24. Švedas, G. (2006). *Baudžiamosios politikos pagrindai ir tendencijos Lietuvos Respublikoje*. Vilnius: Teisinės informacijos centras.
25. Švedas, G. (2011). *Lietuvos Respublikos baudžiamojo kodekso specialiosios dalies straipsnių sankcijų sudarymo probleminiai aspektai*. Teisė, 79, 7-21.
26. Švedas, G. et al (2017). *Lietuvos Respublikos baudžiamojo kodekso bendrosios dalies vientisumo ir naujovių (su)derinimo iššūkiai*. Monografija. Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla.

Teismų praktika.

Tarptautinių teismų praktika:

27. *Meilius prieš Lietuvą* [EŽTT], Nr. 53161/99, [2003-11-06].
ECLI:CE:ECHR:2003:1106JUD005316199.
28. *Kovács prieš Vengriją* [EŽTT], Nr. 67660/01, [2004-09-28].
ECLI:CE:ECHR:2004:0928JUD006766001.
29. *Pêcheur prieš Liuksemburgą* [EŽTT], Nr. 16308/02, [2007-12-11],
ECLI:CE:ECHR:2007:1211JUD001630802.
30. *Pawlak prieš Lenkiją* [EŽTT], Nr. 46887/06, [2015-01-13],
ECLI:CE:ECHR:2008:1216JUD004688706.

Nacionalinių teismų praktika:

31. Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 1998 m. liepos 9 d. nutarimas. *Valstybės žinios*, Nr. 63-1827.
32. Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2003 m. birželio 10 d. nutarimas. *Valstybės žinios*, Nr. 57-2552.
33. Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2009 m. birželio 8 d. nutarimas. *Valstybės žinios*, Nr. 69-2798.
34. Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2014 m. kovo 10 d. sprendimas. TAR, 2907.
35. Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2019 m. balandžio 18 d. nutarimas. TAR, 6411.
36. Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2020 m. kovo 18 d. nutarimas. TAR, 5659.
37. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2005 m. vasario 22 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-98/2005.
38. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2006 m. spalio 4 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-420/2006.
39. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2010 m. gegužės 11 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-230/2010.
40. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2011 m. rugsėjo 27 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-7-259/2011.
41. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2012 m. birželio 26 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-382/2012.
42. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2013 m. sausio 1 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-348/2013.

43. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2013 m. birželio 18 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-315/2013.
44. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2013 m. spalio 1 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-348/2013.
45. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2013 m. spalio 15 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-345/2013.
46. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2014 m. lapkričio 11 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-432/2014.
47. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2015 m. sausio 27 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-147-677/2015.
48. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2015 m. kovo 17 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-186-942/2015.
49. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2015 m. kovo 24 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-194-895/2015.
50. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2015 m. balandžio 16 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-204-942/2015.
51. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2015 m. birželio 16 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-351-222/2015.
52. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2015 m. lapkričio 5 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-7-358-303/2015.
53. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2016 m. kovo 29 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-115-648/2016.
54. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2016 m. balandžio 12 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-P-18-648/2016.
55. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2016 m. spalio 18 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-281-746/2016.
56. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2016 m. gruodžio 29 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-449-942/2016.
57. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2017 m. gruodžio 11 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-334-699/2017.
58. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2017 m. gruodžio 28 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-337-489/2017.
59. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2018 m. sausio 9 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-64-303/2018.

60. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2018 m. balandžio 3 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-126-693/2018.
61. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2018 m. birželio 12 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-209-222/2018.
62. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2018 m. gruodžio 13 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-377-489/2018.
63. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2019 m. vasario 26 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-24-689/2019.
64. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2019 m. balandžio 30 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-112-895/2019.
65. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2019 m. spalio 10 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-211-1073/2019.
66. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2019 m. spalio 31 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-208-976/2019.
67. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2019 m. spalio 31 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-233-895/2019.
68. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2019 m. lapkričio 21 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-269-719/2019.
69. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2020 m. liepos 2 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-169-458/2020.
70. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2021 m. gruodžio 22 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-224-1073/2021.
71. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2022 m. birželio 30 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-7-39-1073/2022.
72. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2022 m. gruodžio 22 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-257-697/2022.
73. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2023 m. vasario 21 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-22-1073/2023.
74. Lietuvos apeliacinio teismo 2014 m. balandžio 15 d. nuosprendis baudžiamojoje byloje Nr. 1A-331/2014.
75. Lietuvos apeliacinio teismo 2015 m. liepos 10 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 1A-469-518/2015.
76. Lietuvos apeliacinio teismo 2015 m. gruodžio 4 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 1A-636-495/2015.

77. Lietuvos apeliacinio teismo 2018 m. balandžio 25 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 1A-229-449/2018.
78. Lietuvos apeliacinio teismo 2020 m. birželio 4 d. nuosprendis baudžiamojoje byloje Nr. 1A-261-1076/2020.
79. Lietuvos apeliacinio teismo 2022 m. rugsėjo 5 d. nuosprendis baudžiamojoje byloje Nr. 1A-138-843/2022.
80. Lietuvos apeliacinio teismo 2023 m. kovo 2 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 1A-13-843/2023.
81. Vilniaus apygardos teismo 2022 m. spalio 18 d. nuosprendis baudžiamojoje byloje Nr. 1A-525-1035/2022.
82. Vilniaus apygardos teismo 2018 m. gruodžio 20 d. nuosprendis baudžiamojoje byloje Nr. 1-231-654/2018.
83. Kauno apygardos teismo 2021 m. liepos 13 d. nuosprendis baudžiamojoje byloje Nr. 1-152-317/2021.
84. Klaipėdos apygardos teismo 2022 m. balandžio 5 d. nuosprendis baudžiamojoje byloje Nr. 1-24-651/2022.
85. Šiaulių apygardos teismo 2022 m. birželio 9 d. nuosprendis baudžiamojoje byloje Nr. 1A-173-875/2022.
86. Klaipėdos apygardos teismo 2022 m. spalio 27 d. nuosprendis baudžiamojoje byloje Nr. 1A-2-606/2022.
87. Klaipėdos apygardos teismo 2022 m. gruodžio 15 d. nuosprendis baudžiamojoje byloje Nr. 1A-359-795/2022.

Kiti šaltiniai.

88. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Senato 2003 m. birželio 20 d. nutarimas Nr. 40 „Dėl teismų praktikos taikant Baudžiamojo proceso kodekso normas, reglamentuojančias nuosprendžio surašymą“.
89. Lietuvos Respublikos Seimo Teisės ir teisėtvarkos komiteto Pagrindinio komiteto 2012 m. spalio 3 d. išvados dėl Lietuvos Respublikos baudžiamojo kodekso 62 straipsnio papildymo įstatymo projekto (Nr. XIP-1631).
90. Lietuvos socialinių mokslų centro Mokslo tarybos nutarimu Nr. MT2021-N4 patvirtinti Teisės instituto nuostatai (2021) [interaktyvus]. Prieiga per internetą: https://teise.org/wp-content/uploads/2021/10/Teises_instituto_nuostatai_2021.pdf [žiūrėta 2023 m. vasario 23 d.].

91. World Prison Brief. World Prison Population List (2021) [interaktyvus]. Prieiga per internetą: https://www.prisonstudies.org/sites/default/files/resources/downloads/world_prison_population_list_13th_edition.pdf [žiūrėta 2023 m. balandžio 10 d.].

SANTRAUKA

LR BK 54 straipsnio 3 dalies taikymas ir jo problematika teismų praktikoje

Evelina Vyšniauskaitė

Magistro darbe analizuojama BK 54 straipsnio 3 dalyje įtvirtinto bausmės švelninimo pagrindo samprata, įtvirtinta teisės doktrinoje ir jurisprudencijoje, taip pat analizuojami šios teisės normos taikymo pavyzdžiai ir teismų praktikoje kylančios problemos. Bausmės švelninimo, remiantis teisingumo principu, pagrindo įtvirtinimas nacionaliniame baudžiamajame įstatyme yra tiesioginis Konstitucijoje įtvirtinto prigimtinio teisingumo principo rezultatas. BK 54 straipsnio 3 dalis taikoma tais atvejais, kuomet BK specialiosios dalies straipsnio (jo dalies) sankcijoje numatytos bausmės ribos yra aiškiai neteisingos konkrečios baudžiamosios bylos faktinių ir procesinių aplinkybių kontekste.

Siekiant atskleisti magistro darbo temą, analizuoti su BK 54 straipsnio 3 dalies taikymu susiję teisiniai institutai – teisingumo principo samprata ir teismų praktikoje suformuota išimtinių aplinkybių kategorija. Analizuojant išimtinės aplinkybės BK 54 straipsnio 3 dalies taikymo kontekste aptariama teisės doktrinoje reiškiamą kritiką, tiriami teismų praktikos pavyzdžiai, suponuojantys magistro darbo temos svarbą nuteistojo, nukentėjusiojo ir visuomenės interesams, įskaitant bausmės švelninimą nepagrįstai ilgame baudžiamajame procese. Išanalizavus BK 54 straipsnio 3 dalies taikymo atvejus, pastebimi du vienas su kitu susiję probleminiai aspektai – netinkamas kaltininko asmenybės pavojingumo vertinimas ir nepagrįstas bausmės švelninimas baudžiamosiose bylose, susijusiose su narkotinių ar psichotropinių medžiagų disponavimu. Sistemine teismų praktikos ir BK analize leidžia padaryti išvadą apie kylančios problematikos ištakas.

SUMMARY

Application of Article 54, Part 3 of the Criminal Code of the Republic of Lithuania and its problems in judicial practice

Evelina Vyšniauskaitė

The master's thesis analyzes the concept of the basis for mitigation of punishment, established in Article 54, Part 3 of the Criminal Code, presented in legal doctrine and jurisprudence, as well as examples of its application and problems, arising in judicial practice. The establishment of the basis for mitigation of punishment, based on the principle of justice, in the national criminal law is a direct result of the principle of natural justice which is established in the Constitution. Article 54, Part 3 of the Criminal Code applies in cases where the punishment limits provided for in the sanction of the special part of the Criminal Code are clearly unjust in the context of the factual and procedural circumstances of a specific criminal case.

While examining the topic of the master's thesis, these legal institutes, related to the application of Article 54, Part 3 of the Criminal Code, were analyzed – the concept of the principle of justice and the category of exceptional circumstances. While analyzing the exceptional circumstances in the context of the application of Article 54, Part 3 of the Criminal Code, the criticism, expressed in the legal doctrine, is discussed, examples of court practice, which indicates the importance of the topic of the master's thesis for the interests of the convict, the victim and society, are studied, as well as the mitigation of punishment in unreasonably long criminal proceedings. After analyzing the cases of application of Article 54, Part 3 of the Criminal Code, two interrelated problematic aspects are observed – the inappropriate assessment of the dangerousness of the perpetrator's personality and unjustified mitigation of punishment in criminal cases related to the possession of narcotic or psychotropic substances. A systematic analysis of court practice and Criminal Code allows to draw conclusions about the origins of the emerging problems.